

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Fakulta sociálních věd

Institut mezinárodních studií

Katedra německých a rakouských studií

Diplomová práce

NORIMBERSKÝ PROCES

Vedoucí diplomové práce: Prof. PhDr. Jiří Pešek, CSc.

Zpracovala: JUDr. Dagmar Černá, LL.M.

Praha, květen 2007

Obsah:

1. Úvod.....	5
1.1. Vytyčení cíle práce.....	5
1.2. Zhodnocení pramenů a literatury k práci.....	9
2. Cesta k ustavení tribunálu.....	15
2.1. Myšlenka potrestání válečných zločinců - první kroky na mezinárodní úrovni...16	
2.2. Rozdílné koncepty Spojenců.....	21
2.3. Role Roberta H. Jacksona.....	28
2.4. Přijetí Londýnské dohody.....	32
3. Statut norimberského tribunálu.....	39
3.1. Obsah Statutu a jeho inspirační zdroje.....	39
3.2. Jednotlivé skutkové podstaty	44
3.2.1. Zločiny proti míru.....	44
3.2.2. Válečné zločiny	48
3.2.3. Zločiny proti lidskosti.....	50
4. Průběh procesu.....	52
5. Sloučení různých právních tradic při vytvoření Statutu tribunálu a při procesu.....	57
5.1. Vliv angloamerického právního systému.....	57
5.2. Přínos kontinentálního právního okruhu.....	65
5.3. Prvky sovětského právního řádu.....	67
6. Závěr.....	69
Zusammenfassung	75
Seznam primárních pramenů	80
Seznam použité literatury	81

1. ÚVOD

1.1. Vytyčení cíle práce

Norimberský proces proti hlavním válečným zločincům, téma nesčetné řady publikací a neustále – i po více než padesáti letech od jeho konání – přitažlivý objekt výzkumu historiografie, politologie i právní vědy, představuje jeden z fenoménů dvacátého století, klíčovou historickou událost a bod zlomu v dosavadním vývoji mezinárodního práva, který spolu s dalšími kroky učiněnými mezinárodním společenstvím po druhé světové válce, především založením OSN, napomohl k etablování nového mezinárodního právního řádu, v němž osoby zastávající vedoucí státní funkce a páchající ve jménu státu ty nejodpornější zločiny proti mezinárodnímu společenství již nemají napříště požívat imunity a mají být stíhány a trestány před orgány mezinárodní trestní justice.

I když se již po skončení první světové války, která přinesla nezměrné utrpení a nesčetné oběti na životech, objevily první nesmělé (a nezdařilé) pokusy o potrestání jejich viníků a osob, které se za jejího trvání dopustily válečných zločinů, teprve hrůzy druhé světové války, v jejímž průběhu došlo k systematickému a masovému vyvražďování židovského obyvatelstva a dalším odporným zločinům, přivedly mezinárodní společenství ke konsenzu, že tyto zločiny nesmějí zůstat nepotrestány.

Cesta ke vzniku norimberského tribunálu, prvního mezinárodního tribunálu pro trestání jednotlivců odpovědných za zločiny podle mezinárodního práva v dějinách, však nebyla snadná. Neexistovala zde žádná historická předloha a představy Spojenců, jak naložit s nacistickými válečnými zločinci, se značně lišily. Nakonec zvítězila myšlenka založení Mezinárodního vojenského tribunálu. Ale i její uskutečnění vyžadovalo řadu kompromisů. Nebylo možné navázat na žádný model, a tak Statut tribunálu do určité míry (vedle mezinárodněprávních aspektů v zakotvení jednotlivých zločinů) a především proces samotný představoval jakýsi konglomerát prvků právních tradic jednotlivých států účastnících se přípravy Statutu a řízení

v Norimberku: angloamerického právního systému, panujícího ve Velké Británii a v USA, a kontinentálního právního okruhu, jehož součástí je francouzský právní řád. Také Sověti se snažili prosadit některé prvky svého právního systému (který vychází z kontinentálního práva, vykazuje ovšem značná specifika).

Právě otázka vlivu jednotlivých právních tradic při utváření Statutu norimberského tribunálu a při procesu stojí v centru pozornosti této práce, neboť toto téma představuje oblast, která v porovnání s jinými aspekty souvisejícími s norimberským procesem nebyla dosud dostatečně probádána a zpracována. Přitom se jedná o problematiku stěžejní a zajímavou. Práce se bude snažit najít odpověď na otázku, kde byly hledány inspirační zdroje pro provedení jednoho z nejvýznamnějších procesů v dějinách. Při stanovení jednotlivých skutkových podstat se vycházelo především z mezinárodního práva, smluvního i obyčejového, jehož obsah byl v některých případech, zejména v případě zločinu agrese, vykládán do značné míry progresivně, aby bylo stíhání takového zločinu vůbec na mezinárodněprávní úrovni možné. Pro konkrétní vedení procesu však v mezinárodním právu, jak již bylo výše uvedeno, chyběl vzor i normy, a tak se inspirační zdroje hledaly v národních právních režimech jednotlivých států, účastnících se procesu.

Práce je rozdělena do šesti částí. Po úvodu, v němž vedle vytyčení cíle práce a popisu její struktury budou zhodnoceny prameny a literatura, z nichž tato studie vychází, následuje druhá část věnovaná cestě k ustavení tribunálu, kde budou rozebrány jednotlivé kroky vedoucí ke zřízení norimberského soudu, vrcholící podpisem Londýnské dohody z 8. srpna 1945, v jejíž příloze je obsažen Statut tribunálu, představující právní základ norimberského procesu. Popsány budou různé koncepty a návrhy Spojenců, jednotlivé deklarace týkající se postihu německých válečných zločinců, na nichž se vrcholní představitelé antihitlerovské koalice shodli, pozornost bude soustředěna i na roli klíčových osobností, majících vliv na utváření Statutu tribunálu i na průběh procesu, především na úlohu Roberta H. Jacksona, hlavního žalobce USA, jež je významná především z hlediska cíle této práce, jelikož právě Robert H. Jackson se hlavní měrou zasadil o uplatnění řady prvků angloamerického právního systému v norimberském procesu.

Třetí část práce se zabývá Statutem Mezinárodního vojenského tribunálu a jednotlivými skutkovými podstatami, jejich rozbořem, inspiračními zdroji i vztahem k problematice zákazu retroaktivity trestní sankce, tj. k zásadě *nullum crimen, nulla poena sine lege*. Na prvním místě bude analyzován zločin proti míru, obsažený v článku 6 Statutu pod bodem a) a rozvedený do dvou samostatných bodů obžaloby: bodu 1 s názvem „účast na společném plánu či spiknutí k vedení útočné války za porušení mezinárodního práva či smluv“ a bodu 2 nazvaného „plánování, příprava a vedení útočné války“. Zde bude pozornost věnována Briand-Kellogovu paktu, zakazujícímu útočnou válku, i roli USA při prosazení této skutkové podstaty, vlastní angloamerickému právnímu okruhu. Právě zakotvení zločinu agrese bylo doprovázeno největšími problémy. Následuje nejméně sporná skutková podstata válečných zločinů, tj. porušení zákonů a obyčejů války, jež v zásadě odráží mezinárodní obyčejové právo a jež jsou rovněž kodifikovány v tzv. haagském a ženevském právu. Dále bude vyložena třetí a poslední skutková podstata: zločiny proti lidskosti, jejichž definice se do značné míry kryla s definicí válečných zločinů. Byly zde však podstatné rozdíly – týkající se především okruhu obětí - cílem zakotvení zločinů proti lidskosti měla být totiž právní možnost stíhání strůjců holocaustu, jehož obludnost ani nemohla být předvídána zákony a obyčeji válečného práva. Vedle inspiračních zdrojů této skutkové podstaty jsou rozebrána i omezení sféry její aplikace, která její původní cíl bohužel do značné míry negovala. V rámci třetí části (hned v jejím úvodu) budou představeny převratné prvky Statutu, které umožnily stíhat čelní představitele státu, mezi tyto zásady patří především vyloučení jejich imunity a zakotvení jejich individuální odpovědnosti podle mezinárodního práva a nemožnost odvolat se na rozkaz nadřízeného jako na okolnost vylučující protiprávnost jejich jednání.

Vlastnímu průběhu procesu a jednotlivým obžalovaným se věnuje čtvrtá část práce, která vzhledem k detailnímu zpracování této tematiky v nesčetné řadě publikací, bude pouze stručná a informativní. Upozorněno bude na jisté problémy při výběru obžalovaných a rozebrána bude i do značné míry sporná otázka stíhání zločineckých organizací.

Klíčová pátá část práce, nesoucí název „Sloučení různých právních tradic při vytvoření Statutu tribunálu a při procesu“, bude zkoumat roli jednotlivých států a vliv jejich právních řádů na zakládací dokument tribunálu a samotný proces. Nejprve budou představeny prvky angloamerického právního systému, které se uplatnily v rámci norimberského procesu, a zejména úloha Spojených států amerických při jejich prosazení. Dále bude analyzován přínos kontinentálního okruhu, jehož zástupcem zde byla Francie. Konečně opomenuta nebude ani role Sovětského svazu a otázka, zda měl na norimberský proces vliv jeho právní řád. Problematika vlivu jednotlivých právních tradic na Statut norimberského tribunálu i na proces se bude nicméně prolínat celou prací. Tato část bude nabízet jejich souhrn, výčet a zhodnocení. Poslední - šestá část má přinést shrnutí celé problematiky a závěry vyplývající z jejího výzkumu.

Důkazem, že téma norimberského procesu neztrácí na své aktualitě ani půl století po jeho konání, je rozvoj mezinárodní trestní justice, započatý v devadesátých letech dvacátého století zřízením Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii, Mezinárodního trestního tribunálu pro Rwandu a především Mezinárodního trestního soudu s univerzální jurisdikcí, jež na norimberský proces navazují a považují jej za svůj ideový, politický, historický i právní vzor. Důležité je i místo norimberského tribunálu ve veřejné diskusi v Německu od konce války po současnost. Toto téma představuje stále citlivou otázku – jak z hlediska uznání nebo neuznání jeho legality, tak z důvodu skutečnosti, že řada jeho pamětníků i svědků hrůzných činů, kvůli jejichž stíhání a potrestání byl zřízen, je stále naživu. Předkládaná práce má být analýzou inspiračních zdrojů tohoto procesu, tak klíčového pro německé, evropské i světové dějiny, procesu majícího za cíl nastolit řád práva a spravedlnosti po děsivých událostech nacistického běsnění v Evropě. Tato studie má být jakýmsi putováním za kořeny norimberského procesu.

1.2. Zhodnocení pramenů a literatury k práci

Norimberskému procesu proti hlavním válečným zločincům se věnuje, jak již bylo předestřeno výše, velká řada publikací, vzniklých v průběhu celého půlstoletí – zájem o tento fenomén neustával prakticky v žádném období. Zkoumanou problematikou – vlivem právních tradic angloamerického a kontinentálního okruhu, resp. též sovětského práva na Statut tribunálu a na průběh procesu – se však monograficky nezabývá žádná z dostupných knih. Předkládaná práce tedy vychází především z primárních pramenů a dále z obecné literatury k norimberskému procesu, z níž se jednotlivé vlivy právních tradic snažila dovodit – na základě úryvků, které se této tématice stručně věnují, popř. na základě obecného líčení průběhu procesu a jeho zařazení do kontextu jednotlivých právních tradic. Níže představeny jsou pouze knihy, které se alespoň částečně dotýkají definovaného tématu (vlivu právních tradic jednotlivých států) nebo se věnují mezinárodněprávním inspiračním zdrojům.

Z primárních pramenů stojí na prvním místě Statut Mezinárodního vojenského tribunálu, dále jeho jednací řád a protokoly, mapující průběh procesu. Opomenuty nejsou ani dokumenty předcházející ustavení tribunálu, tj. jednotlivé politické deklarace nebo např. zpráva Roberta H. Jacksona americkému prezidentovi o přípravě tribunálu. Dále bylo čerpáno z primárních pramenů jednotlivých právních řádů – zejména z trestních zákoníků, resp. trestních řádů (tehdejšího německého, francouzského i sovětského¹), aby mohl být zkoumán jejich vliv na Statut a průběh procesu. Jejich dostupnost byla ovšem velmi problematická – vzhledem k značnému časovému odstupu. Navíc v angloamerickém právním okruhu, založeném na soudních precedencích, neexistují souhrnné zákoníky podobné trestním zákoníkům nebo trestním řádům kontinentálního okruhu (v nedávné době byly sice vydány jisté dílčí zákony, ty však jako inspirační zdroje pro konání norimberského procesu nehrají roli). V neposlední řadě figurují mezi primárními prameny také mezinárodněprávní dokumenty, z nichž se vycházelo při tvorbě Statutu, zejména haagské a ženevské

¹ Sovětský trestní zákoník z roku 1926 přináší v německém znění vydání přeložené Wilhelmem Gallasem, Strafgesetzbuch der Russischen Sozialistischen Föderativen Sowjet-Republik, Berlin und Leipzig 1931.

právo jako inspirační zdroj pro určení válečných zločinů a zločinů proti lidskosti a dále Briand-Kellogův pakt, hrající roli pro zakotvení agrese, a další dokumenty. Primární prameny (od Morgenthauova plánu přes Stimsonův návrh po Statut a rozsudek norimberského tribunálu) včetně komentáře výtečným způsobem zprostředkovává publikace Michaela R. Marruse s názvem *The Nuremberg War Crimes Trial*.²

Mezi sekundární literaturou vyniká přehledně a výpravně koncipovaná publikace *Die Völker klagen an. Der Nürnberger Prozess 1945 – 1946* od Klause Kastnera³, věnující značnou pozornost přípravě procesu, roli Roberta H. Jacksona a obsahující i některé informace týkající se vlivu jednotlivých právních systémů na proces, samostatná kapitola je např. zaměřena na otázku křížového výslechu. Kniha, vydaná roku 2005 ku příležitosti šedesátého výročí zahájení norimberského procesu, představuje čtivým způsobem jednotlivé fáze řízení proti hlavním válečným zločincům. Klaus Kastner, předseda zemského soudu v Norimberku-Fürth a. D. a honorární profesor právních věd na Univerzitě Erlangen-Norimberk, je považován za jednoho z největších znalců norimberského procesu. Dokládá, že norimberský proces nebyl pomstou vítězů, ale zakládal se na právu a spravedlnosti. Autor vychází z primárních pramenů (zejména protokolů o řízení) i fotodokumentace (pocházející z norimberského městského archivu) a vhodně zvolenými citáty dokresluje atmosféru procesu. Vedle přesvědčivého rozboru právních otázek a osvětlení přínosu procesu mezinárodnímu právu zprostředkovává i pohled tehdejších svědků procesu, např. zástupců tisku (jakými byli Ernst Hemingway nebo Ilja Ehrenburg). Pro čtenáře zvláště poutavá je část věnovaná křížovému výslechu.

Klasickým dílem k norimberskému procesu je kniha Telforda Taylora, zástupce hlavního žalobce USA, Roberta H. Jacksona, a tedy přímého účastníka procesu, která vyšla v Německu pod názvem *Die Nürnberger Prozesse, Hintergründe, Analysen und Erkenntnisse aus heutiger Sicht*.⁴ Kniha obsahuje osobní vzpomínky na zřízení Mezinárodního vojenského tribunálu a na proces, který

² Michael R. Marrus, *The Nuremberg War Crimes Trial*, Boston, New York 1997.

³ Klaus Kastner, *Die Völker klagen an. Der Nürnberger Prozess 1945 – 1946*, Darmstadt 2005.

⁴ Telford Taylor, *Die Nürnberger Prozesse, Hintergründe, Analysen und Erkenntnisse aus heutiger Sicht*, 2. Auflage, München 1994.

se odehrával v letech 1945 až 1946. Nabízí poutavým stylem vyličené události vedoucí ke vzniku norimberského tribunálu. První kapitola se věnuje Norimberku z hlediska válečného práva, pozornost je zaměřena na jednotlivé dokumenty válečného práva a popsány jsou i pokusy o potrestání válečných zločinců po první světové válce, tzv. lipské procesy. Následuje kapitola zabývající se myšlenkami, na nichž byl založen norimberský proces, popsána je mimo jiné i činnost Komise pro stíhání válečných zločinů. Třetí kapitola je věnována roli Roberta H. Jacksona, čtvrtá kapitola pak líčí jednotlivá vyjednávání vedoucí k přijetí Statutu soudu, právě tato kapitola je z hlediska užšího tématu této práce nejdůležitější. Následující kapitoly se zaměřují na samotný průběh procesu. Podobně podrobné líčení událostí vedoucích ke vzniku norimberského tribunálu podává kniha *Das Gericht der Sieger* od Gerharda E. Gründlera a Arnima von Manikowskeho⁵, která navazuje na řadu článků publikovaných autory pro časopis Stern, vychází mimo jiné i ze vzpomínek soudce za USA, Francise A. Biddle, a zastupujícího soudce za Velkou Británií, Normana Birketta.

Procesy po první světové válce, které jsou z hlediska norimberského procesu jakýmsi předobrazem, pokusem, který se ovšem nezdařil a na který mělo být po druhé světové válce navázáno – tentokrát ale se zdárným koncem, se zabývá kniha Gerda Hankela *Die Leipziger Prozesse. Deutsche Kriegsverbrechen und ihre strafrechtliche Verfolgung nach dem Ersten Weltkrieg*.⁶ Ve své poslední kapitole zkoumá vztah procesů po první světové válce k norimberskému procesu. Shrnuje, že vzhledem k tomu, že Spojenci nebyli s výsledky lipských procesů spokojeni, nemohli přenechat potrestání viníků druhé světové války německé justici. V tomto ohledu by byl „Norimberk“ bez „Lipska“ těžko myslitelný.

Za zmínku stojí i kniha Petera Reichela s názvem *Vergangenheitsbewältigung in Deutschland. Die politisch-justizielle Auseinandersetzung mit der NS-Diktatur nach 1945*⁷ a v ní především kapitola *Die Nürnberger Prozesse und die deutsche*

⁵ Gerhard E. Gründler – Arnim v. Manikowsky, *Das Gericht der Sieger. Der Prozeß gegen Göring, Heß, Ribbentrop, Keitel, Kaltenbrunner u. a.*, Hamburg 1967.

⁶ Gerd Hankel, *Die Leipziger Prozesse. Deutsche Kriegsverbrechen und ihre strafrechtliche Verfolgung nach dem Ersten Weltkrieg*, Hamburg 2003.

⁷ Peter Reichel, *Vergangenheitsbewältigung in Deutschland. Die politisch-justizielle Auseinandersetzung mit der NS-Diktatur nach 1945*, Bonn 2003.

Schuld, věnovaná (vedle následných procesů) procesu proti hlavním válečným zločincům, otázce sestavení tribunálu, sbírání důkazů, průběhu procesu a dalším relevantním tématům. Sovětský postoj k norimberskému procesu a příspěvek sovětského režimu při jeho přípravě zkoumá kniha George Ginsburgse s názvem *Moscow's Road to Nuremberg. The Soviet Background to the Trial*.⁸ Mapuje vývoj této problematiky po dobu celé druhé světové války a končí londýnskou konferencí. Cenné jsou zde především odkazy na sovětské právo té doby a jeho případný vliv na tvorbu Statutu, autor rozebírá politické pozadí vzniku tribunálu a upozorňuje i na řadu ústupků ze sovětské strany.

Přínosný pro určení vlivu jednotlivých právních tradic na norimberský proces je obsáhlý sborník, vydaný předními odborníky na mezinárodní právo: Hervé Ascensiem, Emmanuelem Decaux a Alainem Pellet, nesoucí název *Droit international pénal*⁹, věnovaný vývoji mezinárodního trestního práva. V centru pozornosti zde stojí mezinárodněprávní problematika, ale opomenut není ani vliv národních právních řádů na řízení před orgány mezinárodní trestní justice včetně norimberského tribunálu, jehož zřízení představuje jeden z prvních kroků procesu formování mezinárodního trestního práva. Odkazy na norimberský proces se prolínají celou edicí, samostatně se mu věnuje např. příspěvek C. Bassiouniho *L'expérience des premières juridictions pénales internationales* (Zkušenost první mezinárodní trestní justice). Mezinárodněprávní aspekty problematiky norimberského procesu obsahuje v části věnované vývoji zločinů podle mezinárodního práva a jejich kodifikaci kniha *Mezinárodní trestní soud a stíhání zločinů podle mezinárodního práva* od Pavla Šturmy.¹⁰ Pozornost je věnována norimberským zásadám i inspiračním zdrojům procesu z pohledu mezinárodního práva. Otázka norimberského tribunálu a principů vyplývajících z jeho Statutu a jeho rozsudku je rozebrána i v knize *Problematika judičiálních mechanismů v současném mezinárodním právu* od Haralda Christiana Scheue¹¹ - v kapitole *Norimberský a tokijský tribunál*.

⁸ George Ginsburgs, *Moscow's Road to Nuremberg. The Soviet Background to the Trial*, The Hague, Boston, London 1996.

⁹ Hervé Ascensio – Emmanuel Decaux – Alain Pellet, *Droit international pénal*, Paris 2000.

¹⁰ Pavel Šturma, *Mezinárodní trestní soud a stíhání zločinů podle mezinárodního práva*, Praha 2002.

¹¹ Harald Christian Scheu, *Problematika judičiálních mechanismů v současném mezinárodním právu*, Praha 2005.

Také kniha *Judging War Criminals. The Politics of International Justice* od Yvese Beigbedera¹² se (ve své druhé části) zabývá „norimberským precedentem“, nabízí pohled mezinárodního práva, rozebírá inspirační zdroje Statutu, především mezinárodní humanitární právo: právo haagské a právo ženevské, ale také vliv Spojenců na prosazení jednotlivých skutkových podstat, upozorňuje zejména na problematiku povahu prvního a druhého bodu obžaloby: spiknutí a agrese. Právní povahu Mezinárodního vojenského tribunálu v Norimberku, zejména z pohledu mezinárodního práva, zkoumá starší kniha *The Nuremberg Trials in International Law with a Postulude on the Eichmann Case* od Roberta K. Woetzela.¹³ Tehdejší německý pohled na proces zprostředkovává kniha *Nuremberg. German Views of the War Trials*, vydaná Wilbournem E. Bentonem a Georgem Grimmem¹⁴, nabízející příspěvky předních německých právních odborníků, např. Hermanna Jahrreisse, zastupujícího před tribunálem Alfreda Jodla.

Námítkám (resp. argumentům právní povahy snažícím se vyvrátit tvrzení obžaloby) používaným při obhajobě u válečných zločinů na příkladu Německa a USA se věnuje Christiane Nill-Theobald ve své knize *"Defences" bei Kriegsverbrechen am Beispiel Deutschlands und der USA*.¹⁵ Pro téma předkládané práce je zajímavá především kapitola věnovaná obecné charakteristice mezinárodních soudů po druhé světové válce (tj. i norimberského tribunálu) a kapitola týkající se konkrétně norimberského procesu proti hlavním válečným zločincům, dále pak osvětlení pojmu *"defence"* podle angloamerického právního systému, analýza problematiky jednání na rozkaz a další relevantní otázky.

Pro klasifikaci angloamerických prvků ovlivňujících Statut a proces v Norimberku je přínosná učebnice *Trestní právo procesní* od Dagmar Císařové a kolektivu¹⁶, konkrétně její hlava XXX., nazvaná *Některé rysy angloamerického*

¹² Yves Beigbeder, *Judging War Criminals, The Politics of International Justice*, New York 1999.

¹³ Robert K. Woetzel, *The Nuremberg Trials in International Law with a Postulude on the Eichmann Case*, New York 1962.

¹⁴ Wilbourn E. Benton – Georg Grimm (ed.), *Nuremberg, German Views of the War Trials*, Dallas 1955.

¹⁵ Christiane Nill-Theobald, *Defences bei Kriegsverbrechen am Beispiel Deutschlands und der USA*, Freiburg im Breisgau 1998.

¹⁶ Dagmar Císařová – Karel Hasch – Jiří Jelínek – Václav Mandák – Vlastimil Matula – Antonín Růžek – Zdeněk Sovák – Jan Štěpán, *Trestní právo procesní*, Praha 1999.

trestního řízení. Hlava IV. s názvem *Základní zásady trestního řízení* je zase určující pro odvození zásad kontinentálního právního okruhu. Francouzský trestní proces i francouzské trestní právo hmotné v jeho historickém vývoji je představeno v knize *Dějiny evropského kontinentálního práva* od kolektivu autorů pod vedením Radima Seltenreicha¹⁷. Pro analýzu prvků tehdejšího sovětského práva lze čerpat z publikace *Tři studie z novodobých dějin ruského práva* od Friedricha Christiana Schroedera, Dragutina Pelikána a Karla Václava Malého¹⁸, rovněž z knihy *Dějiny ruského práva* od Dragutina Pelikána¹⁹ a dále ze starší publikace *The Federal Criminal Law of the Soviet Union*²⁰, umožňující nahlédnout do sovětského práva platného v době konání norimberského procesu.

Mezi články z časopisů vynikají články ze *Spiegelu*²¹, nabízející shrnutí problematiky norimberského procesu, vyzdvihující jeho markantní aspekty a dotýkající se, i když pouze marginálně, i otázky vlivu jednotlivých států a jejich právních řádů na proces. Čerpáno bylo v neposlední řadě i z přednášek Volkera Zimmermanna *Recht und Gerechtigkeit: Justiz und NS-Verbrechen in der BRD und der DDR* (FSV UK Praha, NRS, zimní semestr 2006/2007) a z internetových stránek, zejména pro posouzení vlivu angloamerického právního systému na proces posloužily za zdroj stránky Univerzity v Yale: www.yale.edu.

Veškeré prameny a literatura, z nichž bylo čerpáno, jsou uvedeny v seznamu pramenů a literatury v závěru práce.

¹⁷ Karolína Adamová – Petr Bělovský – Jaromír Císař – David Falada – Záboj Horák – Vladimír Kindl – Dragutin Pelikán – Radim Seltenreich – Michal Skřejpek – Jiří Raimund Tretera, *Dějiny evropského kontinentálního práva*, Praha 2004.

¹⁸ Friedrich Christian Schroeder – Dragutin Pelikán – Karel Václav Malý, *Tři studie z novodobých dějin ruského práva*, Praha 1994.

¹⁹ Dragutin Pelikán, *Dějiny ruského práva, Právo a společnost*, Praha 2000.

²⁰ Ferdinand Feldbrugge, *The Federal Criminal Law of the Soviet Union*, Leyden 1959.

²¹ Thomas Darnstädt, *Ein Glücksfall der Geschichte*, in *Der Spiegel* 14/2005; Thomas Darnstädt, *Das Weltgericht*, in *Der Spiegel* 42/2006; Thomas Darnstädt, *Die Neuordnung der Welt*, in *Der Spiegel* 43/2006.

2. CESTA K USTAVENÍ TRIBUNÁLU

Druhá světová válka přinesla tak nezměrné utrpení a vyžádala si tolik lidských životů, že se již v jejím průběhu a zejména ke konci války, kdy došlo k osvobození koncentračních a vyhlazovacích táborů, Spojenci shodli na tom, že tyto odporné zločiny a jejich pachatelé nesmějí zůstat bez trestu. Konkrétní představy, jak s nacistickými válečnými zločinci naložit, se ale lišily.

Po skončení první světové války sice došlo k prvním, ovšem velmi nesmělým a neúspěšným pokusům potrestat její viníky. Na základě jednání předběžné mírové konference vítězných mocností v Paříži vznikla v lednu roku 1919 mezinárodní vyšetřovací komise, do jejíž kompetence mělo patřit stíhání hlavního iniciátora války, císaře Viléma II., německých válečných zločinců a též Turků odpovědných za zločiny proti zákonům lidskosti. Versailleská mírová smlouva mezi Spojenci a Německem ze dne 28. června 1919 předvíдалa ve svém článku 227 vytvoření mezinárodního trestního tribunálu *ad hoc*, který měl soudit císaře Viléma II. za rozpoutání války²², a v člancích 228 a 229 taktéž stíhání německých vojenských osob, obviněných z porušení zákonů a obyčejů války, před smíšenými spojeneckými vojenskými tribunály nebo před národními vojenskými soudy Spojenců. Těmto institucím měla práci chystat již zmíněná mezivládní vyšetřovací komise.²³ Císaři Vilémovi ovšem poskytla nizozemská královna azyl.²⁴ A ani stíhání dalších osob se více méně nekonalo. Mandát komise byl nakonec odvolán a v tzv. lipských procesech (místo před spojeneckými tribunály probíhalo řízení před Říšským soudem v Lipsku²⁵) bylo obžalováno pouhých 17 osob (ze seznamu 895 podezřelých, který připravila mezivládní vyšetřovací komise), z nichž jen deset bylo odsouzeno.

²² Článek 227: „Spojenci a přidružené státy veřejně odsuzují Viléma II. z rodu Hohenzollernů, bývalého německého císaře, za největší přečin proti mezinárodní morálce a posvátné autoritě smluv“.

²³ Komise (o odpovědnosti původců války a o provedení sankcí vůči nim) předložila svou první zprávu v roce 1920, v ní vytvořila seznam 895 jednotlivců podezřelých ze spáchání válečných zločinů, kteří mají být vyšetřováni před spojeneckými tribunály, blíže viz Hervé Ascensio – Emmanuel Decaux – Alain Pellet, *Droit international pénal*, Paris 2000, str. 635 a násl.

²⁴ Významné je však v této souvislosti to, že v notě Spojeného království, požadující vydání císaře, byla agrese poprvé označena za politický zločin.

²⁵ Procesy v Lipsku začaly roku 1921 a skončily v roce 1927.

Je patrné, že v té době ještě neexistovala vůle mezinárodního společenství ke stíhání osob odpovědných z porušení mezinárodního humanitárního práva, natož politický konsensus ohledně potřeby vytvoření orgánu mezinárodní trestní justice. Po skončení první světové války, jíž se tenkrát říkalo „velká válka“, řada politiků věřila, že je „válkou, která udělala konec všem válkám“²⁶. Opak byl ale pravdou. Spojenci tak nesměli po skončení druhé světové války učinit stejnou chybu a dopustit nepotrestání jejich viníků. Procesy po první světové válce a jejich nezdar měly sloužit jako odstrašující případ. Zároveň však, nutno podotknout, byly jistým precedentem, na který bylo možné navázat. Jak zdůrazňuje Gerd Hankel, bez „Lipska“ by byl „Norimberk“ těžko myslitelný.²⁷

2.1. Myšlenka potrestání válečných zločinců - první kroky na mezinárodní úrovni

Když vypukla druhá světová válka, jevílo se jako více než urgentní postupovat tentokrát při postihu jejich viníků razantněji, aby se už konečně předešlo rozpoutání dalšího světového konfliktu. Zejména poté, co se ve Spojených státech a ve Velké Británii dozvěděli o masových vraždách a dalších zločinech, páchaných především po vpádu nacistického Německa do Sovětského svazu, tj. od června 1941, odsoudili čelní představitelé těchto států takové protiprávní akty. Dne 25. října 1941, v době, kdy USA ještě nebyly zataženy do válečných událostí, vyjádřil americký prezident Franklin Delano Roosevelt protest proti zastřelení nevinných rukojmí německým vojskem.²⁸ Americká diplomacie hovořila o nutnosti potrestání těchto strašných činů. Stejný den přijal i britský ministerský předseda Winston Churchill prohlášení, v němž odsoudil bestiální činy páchané v Polsku, Jugoslávii, Norsku, Holandsku, Belgii a

²⁶ Ascensio, Hervé, Decaux, Emmanuel, Pellet, Allain: Droit international pénal, Paris, str. 656.

²⁷ Gerd Hankel, Die Leipziger Prozesse. Deutsche Kriegsverbrechen und ihre strafrechtliche Verfolgung nach dem Ersten Weltkrieg, Hamburg 2003, recenze k této knize in <http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/rezensionen/2003-4-077>, 2.5.2007.

²⁸ Gerhard E. Gründler – Arnim v. Manikowsky, Das Gericht der Sieger. Der Prozeß gegen Göring, Heß, Ribbentrop, Keitel, Kaltenbrunner u. a., Hamburg 1967, str. 27.

především v Rusku²⁹ a potrestání německých válečných zločinců, odpovědných za tyto ukrutnosti, označil za jeden z důležitých válečných cílů.³⁰ Také Sovětský svaz vyjádřil prostřednictvím diplomatických nót, adresovaných všem státům, s nimiž udržoval diplomatické styky, stejný požadavek. Hitlerova vláda měla být učiněna odpovědnou za zločiny páchané německými vojsky na obsazených územích, zejména na válečných zajatcích a civilním obyvatelstvu.³¹

Významný krok k realizaci myšlenky potrestání nacistických zločinců znamenala pak Deklarace z paláce St. James v Londýně, podepsaná 13. ledna 1942, někdy také označovaná jako Svatojakubská deklarace, svým plným názvem Mezispojenecká deklarace o trestání válečných zločinů.³² V ní vyjádřili zástupci exilových vlád devíti evropských zemí (Belgie, Československa, Řecka, Lucemburska, Norska, Nizozemí, Polska, Jugoslávie a „Výboru svobodné Francie“, která byla zastoupena generálem de Gaullem) svou vůli odsoudit osoby odpovědné za zločiny spáchané na území států okupovaných nacisty. Potrestání těchto osob označili za jeden z nejdůležitějších válečných cílů, čímž navázali na výše zmíněná prohlášení prezidenta Roosevelta a premiéra Churchilla. Nutno zdůraznit, že v tomto dokumentu bylo poprvé výslovně zakotveno, že k potrestání by mělo dojít cestou práva, tj. na základě soudního procesu, čímž by se mělo zabránit aktům pomsty obyvatelstva a „uspokojit smysl pro spravedlnost civilizovaného světa“³³. Viníci, resp. osoby odpovědné nebo spoluodpovědné za zločiny, ať už tyto zločiny nařídily, páchaly nebo se jejich páchání účastnily, měly být vyhledány bez ohledu na národnost či státní příslušnost, postaveny před soud a odsouzeny.³⁴ Deklarace z paláce St. James byla vyústěním jednání, probíhajících na Mezispojenecké konferenci o potrestání

²⁹ Gerhard E. Gründler – Arnim v. Manikowsky, *Das Gericht der Sieger. Der Prozeß gegen Göring, Heß, Ribbentrop, Keitel, Kaltenbrunner u. a.*, Hamburg 1967, str. 27.

³⁰ Klaus Kastner, *Die Völker klagen an. Der Nürnberger Prozess 1945 – 1946*, Darmstadt 2005, str. 20.

³¹ Gerhard E. Gründler – Arnim v. Manikowsky, *Das Gericht der Sieger. Der Prozeß gegen Göring, Heß, Ribbentrop, Keitel, Kaltenbrunner u. a.*, Hamburg 1967, str. 28.

³² Pavel Šturma, *Mezinárodní trestní soud a stíhání zločinů podle mezinárodního práva*, Praha 2002, str. 44.

³³ Gerhard E. Gründler – Arnim v. Manikowsky, *Das Gericht der Sieger. Der Prozeß gegen Göring, Heß, Ribbentrop, Keitel, Kaltenbrunner u. a.*, Hamburg 1967, str. 28.

³⁴ <http://www.bz.nuernberg.de/bzshop/publikationen/nproz/nproz.html#stat>, 17.3.2007.

válečných zločinů, konané v Londýně v lednu 1942. Svatojakubská deklarace byla uznána Spojenými státy americkými, Velkou Británií i Sovětským svazem.³⁵

V říjnu 1943 došlo k další důležité události na cestě k stíhání válečných zločinců - byla ustavena Komise Spojených národů pro válečné zločiny (*United Nations War Crimes Commission*)³⁶ se sídlem v Londýně, sdružující zástupce sedmnácti zemí (Austrálie, Belgie, Kanady, Číny, Československa, Francie, Řecka, Indie, Nizozemí, Lucemburska, Nového Zélandu, Norska, Polska, Jižní Afriky, Spojených států amerických, Jugoslávie a Etiopie), z nichž devět tvořili exiloví představitelé. Sovětský svaz se na činnosti Komise nepodílel, jelikož mu nebylo povoleno vyslat zástupce za každou z jeho republik, ovlivnil ale průběh jednání vedoucích ke vzniku této instituce.³⁷ Komise měla za úkol sbírat důkazní materiál týkající se válečných zločinů³⁸, identifikovat jejich pachatele, připravit podklady pro jejich obvinění, dohlížet na jejich zatčení a nalézt právní základ pro jejich potrestání, příp. též extradici. O svém postupu měla zpravovat zúčastněné vlády.³⁹

Výzvu k založení tohoto mezinárodního orgánu obsahovalo prohlášení amerického prezidenta Roosevelta a britského lorda kancléře, Sira Johna Simona, ze 7. října 1942. Celý rok trvalo, než došlo k uskutečnění jejich záměru – na zakládací konferenci 20. října 1943. Nutno podotknout, že Komise nebyla ovšem vybavena dostatečnými kompetencemi, personálem ani prostředky, aby mohla řádně vykonávat svou funkci. Neměla v pravomoci samostatně provádět vyšetřování ani podávat obžaloby. Směla pouze přijímat doporučení nezávazné povahy, aby tak učinily jednotlivé státy. Ty však mohly podniknout vyšetřování napáchaných zločinů teprve po osvobození okupovaných území Spojenci.

Důležitá z hlediska tématu této práce je skutečnost, že Komise zaujala stanovisko také k potrestání hlavních válečných zločinců. Na podzim roku 1944 doporučila vytvořit jejich seznam a založit soudní dvůr Spojených národů pro válečné

³⁵ <http://www.bz.nuernberg.de/bzshop/publikationen/nproz/nproz.html#stat>, 17.3.2007.

³⁶ http://www.l.yadvashem.org/odot_pdf/Microsoft%20Word%20-%205901.pdf, 17.3.2007.

³⁷ Gerhard E. Gründler – Arnim v. Manikowsky, *Das Gericht der Sieger. Der Prozeß gegen Göring, Heß, Ribbentrop, Keitel, Kaltenbrunner u. a.*, Hamburg 1967, str. 45.

³⁸ Bassiouni, M. Ch.: *L'expérience des premières juridictions pénales internationales*, in *Droit international pénal* (ed. Ascensio, H., et autres), Paris 2000, strany 640 a násl.

zločiny („*United Nations War Crimes Court*“), i když ne všichni delegáti byli pro jeho zřízení - zejména zástupce Velké Británie a současně předseda Komise, Sir Cecil Hurst, byl proti. Britský odmítavý postoj k otázce tribunálu bude detailněji přestaven níže. Co se týká ostatních válečných zločinců, ti měli být, pokud nepodléhali národní jurisdikci některého z jiných států, souzeni v době plánovaného obsazení Německa před smíšenými vojenskými tribunály, které by zřídili vrchní velitelé spojeneckých vojsk.⁴⁰ Na půdě Komise se odehrála také bouřlivá diskuse ohledně zakotvení zločinu agrese, jež prosazoval československý zástupce Bohuslav Ečer. Nakonec se mu podařilo většinu členů přesvědčit, a tak se tento zločin objevil vedle válečných zločinů a zločinů pro lidskosti v konečném návrhu, vytvořeném tímto orgánem.⁴¹ Obsah tohoto doporučení měl vliv i na pozdější vytvoření Statutu norimberského tribunálu. I když úkolem Komise bylo sbírat informace ohledně válečných zločinů, neexistovalo žádné institucionální propojení mezi ní a později vzniklým Mezinárodním vojenským tribunálem v Norimberku. Politický tlak na tento vyšetřovací orgán se postupem doby snižoval, což bylo zapříčiněno hlavně tím, že Komise ztrácela podporu Spojených států, které začaly dominovat soudnímu procesu před norimberským tribunálem, jak o tom bude pojednáno dále (resp. též řízením podle zákona číslo 10 Kontrolní rady Spojenců), a vytvářely si vlastní vyšetřovací orgány.

Významný posun směřující ke stíhání a potrestání válečných zločinců představovala Deklarace o německých ukrutnostech v Evropě, přijatá v Moskvě 30. října 1943 zástupci Sovětského svazu, Spojených států a Velké Británie a zveřejněná 1. listopadu 1943 (podepsána byla J. V. Stalinem, prezidentem Roosveltem a premiérem Churchillem).⁴² V tomto dokumentu, k němuž přistoupilo postupně dalších třicet států, se stanovuje, že nacističtí váleční zločinci budou po skončení války souzeni na území těch států, kde své zločiny spáchaly (zejména na

³⁹ Gerhard E. Gründler – Arnim v. Manikowsky, *Das Gericht der Sieger. Der Prozeß gegen Göring, Heß, Ribbentrop, Keitel, Kaltenbrunner u. a.*, Hamburg 1967, str. 36.

⁴⁰ Gerhard E. Gründler – Arnim v. Manikowsky, *Das Gericht der Sieger. Der Prozeß gegen Göring, Heß, Ribbentrop, Keitel, Kaltenbrunner u. a.*, Hamburg 1967, str. 46.

⁴¹ Gerhard E. Gründler – Arnim v. Manikowsky, *Das Gericht der Sieger. Der Prozeß gegen Göring, Heß, Ribbentrop, Keitel, Kaltenbrunner u. a.*, Hamburg 1967, str. 47.

území Sovětského svazu, Polska, Československa, Jugoslávie, Řecka a jeho ostrovů, Norska, Dánska, Nizozemí, Belgie, Lucemburska, Francie a Itálie)⁴³, a ti, jejichž činy nejsou spjaty s konkrétním místem, pak budou potrestáni podle rozhodnutí spojeneckých vlád. O konkrétní podobě tohoto rozhodnutí, tj. o způsobu potrestání se deklarace nezmiňuje. V té době ještě nedošlo ke konsenzu, zda mají být zločinci souzeni před mezinárodním tribunálem či zda má dojít k jejich potrestání jiným způsobem. Tato otázka tedy zůstávala otevřená. Moskevská deklarace představuje vyústění jednání ministrů zahraničí USA, Velké Británie a Sovětského svazu na konferenci v Moskvě ve dnech 19. až 30. října 1943 (vedle deklarace o potrestání válečných zločinců došlo v závěru moskevské konference k přijetí dalších významných dokumentů, zejména deklarace ohledně budoucího osudu Rakouska).

Také na konferenci „velké trojky“ (J. V. Stalina, F. D. Roosevelta a W. Churchilla) v Teheránu⁴⁴, konané od 28. listopadu do 1. prosince 1943, se řešila problematika potrestání nacistických válečných zločinců. Ke shodě ovšem nedošlo. Tato otázka byla projednávána i na jaltské konferenci, probíhající od 4. do 11. února 1945, ale ani zde nepadlo definitivní rozhodnutí. Teprve na konferenci v San Franciscu, zahájené 25. dubna 1945, během níž byla přijata Charta OSN, se zástupci Spojených států, Velké Británie (která byla do poslední chvíle proti soudnímu procesu) a Sovětského svazu konečně ujednotili na tom, že hlavní váleční zločinci mají být potrestáni na základě soudního procesu. Konkrétní dohoda pak měla být přijata na plánované londýnské konferenci právních odborníků ze Spojených států, z Velké Británie, ze Sovětského svazu a také z Francie (její účast na přípravě potrestání nacistických zločinců prosadily Spojené státy).

⁴² La création du Tribunal de Nuremberg, Premières déclarations des Alliés annonçant le tribunal, in http://perso.wanadoo.fr/d-d.natansson/nuremberg_creation.htm, 14.3.2006.

⁴³ www.yale.edu/lawweb/avalon/wwii/moscow.htm, 15.3.2006.

⁴⁴ Marek Pečenka – Petr Luňák – a kolektiv, Encyklopedie moderní historie, Praha 1995, str. 746.

2.2. Rozdílné koncepty Spojenců

Jak bylo předestřeno již výše, Spojenci nebyli, co se týká způsobu potrestání nacistických zločinců, od počátku jednotní. Než zcela zvítězila koncepce ustavení mezinárodního trestního tribunálu pro hlavní válečné zločince, musela proběhnout nespočetná jednání. Ani ve Spojených státech, které nakonec na mezinárodních jednáních prosadily myšlenku mezinárodního soudu, nepanovala mezi politiky shoda.

Roosveltův ministr financí (resp. státní tajemník pro finance) Henry Morgenthau představil ve svém memorandu z 5. září 1944, adresovaném americkému prezidentovi, plán vycházející z kolektivní viny Němců na rozpoutání války a zamýšlející deportovat po skončení války značnou část obyvatelstva Německa (cca 20 milionů) na nucené práce, aby byla odčiněna škoda způsobená válkou. Německo mělo být přetvořeno z průmyslového státu na agrární stát s malými pozemkovými vlastníky.⁴⁵ Co se týká potrestání válečných zločinců, zde plán rozlišoval dvě skupiny: jednak hlavní válečné zločince (*arch-criminals*), kteří měli být bez procesu zastřeleni⁴⁶, a jednak druhořadé válečné zločince (*wrongdoers of second rank*), kteří měli být stíháni vojenskými komisemi a zpravidla odsouzeni k smrti nebo ve výjimečných případech a za existence polehčujících okolností deportováni na nucené práce.

Proti tomuto plánu se ostře postavil Roosveltův ministr obrany (resp. státní tajemník pro obranu) Henry L. Stimson, který přišel s konstruktivnějším přístupem. Jak zdůraznil ve svém memorandu z 9. září 1944, oponujícím Morgenthauovu plánu⁴⁷: oběma jde o to, aby se Německu zabránilo v dalších pokusech, jak ovládnout svět, liší se pouze v metodě. Stimson byl zásadně proti transformaci Německa v zemědělskou oblast, naopak vyzdvihl nutnost využít jeho průmyslové kapacity ve prospěch znovuoživení ekonomického růstu a stability v Evropě, zejména při rekonstrukci válkou zničeného průmyslu ve Velké Británii. V otázce potrestání

⁴⁵ Michael R. Marrus, *The Nuremberg War Crimes Trial*, Boston, New York 1997, str. 24.

⁴⁶ They „shall be put to death forthwith by firing squads made up of soldiers of the United Nations“, in Memorandum for President Roosevelt (The Morgenthau Plan), in Michael R. Marrus, *The Nuremberg War Crimes Trial*, Boston, New York 1997, str. 25.

válečných zločinců právě on přišel s myšlenkou mezinárodního tribunálu. Odmítl Morgenthauův koncept zastřelení hlavních válečných zločinců bez soudu. Takovéto řešení by podle jeho slov odporovalo zásadám spravedlivého procesu, zakotveným v Listině práv (*Bill of Rights*), která tvoří součást americké ústavy, zejména zásadě „seznámení obžalovaného s jeho obviněním, právu na řádné slyšení a ... právu povolání svědků na svou obhajobu“⁴⁸. Nacistickým zločincům by podle jeho názoru měl být umožněn řádný proces, který by byl odrazem civilizovaného přístupu a který by měl současně odstrašující vliv do budoucna, měl by zabránit opakování tak strašných událostí a rovněž zdokumentovat všechny zločiny nacistického režimu a přispět k jejich odsouzení celou světovou veřejností. Přinejmenším hlavní váleční zločinci by měli být souzeni před mezinárodním tribunálem za porušení zákonů a pravidel vedení války, a to i když se jich třeba nedopustili vůči americkému vojsku, ale vůči vojskům a civilnímu obyvatelstvu jiných států. Osoby odpovědné za zločiny spáchané na území konkrétních států měly být v souladu s Moskevskou deklarací stíhány před soudy těch států. Problematická byla otázka potrestání osob, které páchaly zločiny na vlastním obyvatelstvu, zejména židovském, na území Německa.

Prezident Roosevelt – k Stimsonově nelibosti - od počátku podporoval Morgenthauův plán. Na druhé konferenci v Quebecu, konané v září 1944 (první se uskutečnila v roce 1942), při níž se setkal s briským premiérem Winstonem Churchillem, pozval 13. září Morgenthaua a 15. září 1944 se čelní představitelé USA a Velké Británie shodli na jeho konceptu. Předložením návrhu na provedení poprav nacistických zločinců Stalinovi měl být pověřen Lord Simons.⁴⁹ Morgenthauův úspěch neměl ale dlouhého trvání. Jeho plán pronikl na veřejnost – dne 24. září 1944 vyšel v *New York Times* článek⁵⁰, který vyvolal velkou vlnu protestů americké společnosti proti takovému řešení. A tlak veřejného mínění donutil Roosevelta se od Morgenthauova plánu distancovat.

⁴⁷ Michael R. Marrus, *The Nuremberg War Crimes Trial*, Boston, New York 1997, str. 26.

⁴⁸ Michael R. Marrus, *The Nuremberg War Crimes Trial*, Boston, New York 1997, str. 27.

⁴⁹ Telford Taylor, *Die Nürnberger Prozesse, Hintergründe, Analysen und Erkenntnisse aus heutiger Sicht*, 2. Auflage, München 1994, str. 51.

⁵⁰ „Morgenthauův plán pro Německo rozděluje válečný kabinet“, in *Spiegel* 42/2006, str. 71.

Stimsonův koncept dostal zelenou. Již od poloviny září 1944 začali zaměstnanci Pentagonu připravovat konkrétnější návrh na potrestání německých válečných zločinců. Významnou roli zde sehrál vedoucí kanceláře zvláštních projektů, Murray Bernays. Tento právník, spolupracující s komisí pro cenné papíry a burzu (*Securities and Exchange Commission, SEC*)⁵¹ a později působící v týmu budoucího hlavního žalobce USA, Roberta Jacksona, při norimberském procesu, přišel s převratným konceptem soudit německé válečné zločince na základě „spiknutí“, skutkové podstaty cizí kontinentálnímu právnímu prostoru a naprosto neznámé v mezinárodním právu, běžné však v angloamerickém právním okruhu a používané ve Spojených státech zejména při stíhání cukrové mafie v době, kdy byl federálním státním žalobcem jeho nadřízený, Henry L. Stimson.⁵² Tento koncept měl umožnit stíhat velký počet jednotlivců na základě jejich účasti na společném plánu, resp. spiknutí. Z hlediska tématu této práce, jímž je posouzení vlivu jednotlivých právních řádů na Statut tribunálu a norimberský proces, hraje právě tato skutková podstata klíčovou roli, proto je jejímu návrhu věnována zvláštní pozornost a bude o ní pojednáno na více místech.

Dne 24. října 1944 představil Bernays svůj koncept na konferenci o válečných zločinech, konané v Stimsonově pracovně, a získal podporu jak zastupujícího ministra obrany Johna J. McCloye, tak i jeho zástupce, plukovníka Ammi Cuttera, a i samotného ministra Stimsona, který postoupil tento plán ministerstvu zahraničí i ministerstvu námořnictva.⁵³ Řada Bernaysových myšlenek se promítla do návrhu memoranda podepsaného Stimsonem a šéfy těchto dvou rezortů: státním tajemníkem pro zahraniční záležitosti (*Secretary of State*) Cordellem Hullem a státním tajemníkem pro námořnictvo Jamesem Forrestalem dne 11. listopadu 1944.⁵⁴ Účelem trestního stíhání nacistů nemělo být jen potrestání jednotlivců, ale také odsouzení zločinného úmyslu nadřazeného individuálním násilným činům. V popředí měla tedy stát skutková podstata spiknutí, která měla umožnit stíhat i páchání zločinů na

⁵¹ Michael R. Marrus, *The Nuremberg War Crimes Trial*, Boston, New York 1997, str. 28.

⁵² Thomas Darnstädt, Ein Glücksfall der Geschichte, *in Der Spiegel* 14/2005; Thomas Darnstädt, Das Weltgericht, *in Der Spiegel* 42/2006, str. 71.

⁵³ Telford Taylor, *Die Nürnberger Prozesse, Hintergründe, Analysen und Erkenntnisse aus heutiger Sicht*, 2. Auflage, München 1994, str. 54.

⁵⁴ Michael R. Marrus, *The Nuremberg War Crimes Trial*, Boston, New York 1997, str. 28 a násl.

vlastním, německém obyvatelstvu z rasových, náboženských a politických důvodů před vypuknutím války. Holocaust měl tedy být podle Bernaysova konceptu potrestán na základě skutkové podstaty zločinného spiknutí. V návrhu memoranda je zdůrazněno, že postup vůči nacistickým zločincům by měl být právní a nikoli politický, aby Němcům nebylo umožněno odvolávat se po skončení války na nespravedlivý a příliš tvrdý přístup, na jaký si stěžovali v případě versailleského mírového uspořádání.

Dne 21. listopadu 1944 představil Stimson při osobním rozhovoru koncept zločinného spiknutí prezidentu Roosveltovi, který mu podle Stimsova deníku vyslovil podporu zejména poté, co mu bylo vysvětleno, že tento koncept umožní stíhat všechny pachatele, od těch nejnižší postavených až po vrcholné státní funkcionáře, a navíc že budou shromážděny materiály vypovídající o zločinech nacistického režimu, které přesvědčí každého pozorovatele.⁵⁵

V následujícím memorandu, přijatém dne 22. ledna 1945, dospěli Henry L. Stimson spolu s novým státním tajemníkem pro zahraniční záležitosti Edwardem Stettiniusem Jr. a generálním státním zástupcem Francisem Biddlem, pozdějším americkým soudcem v Norimberku, ke shodě, že správné a efektivní řešení spočívá v konceptu procesu, který získá podporu veřejnosti i respekt historie - na rozdíl od politického řešení (zastřelení nacistických zločinců bez soudu), jež by bylo v rozporu se základními principy spravedlnosti, společnými Spojeným národům, a jež by mohlo v očích německé veřejnosti ze zločinců učinit mučedníky.

Proces by měl stavět na Bernaysově plánu zločinného spiknutí a na další z jeho koncepcí, vycházejících z angloamerického právního chápání a netypických pro kontinentální právní okruh, a to odsouzení zločineckých organizací (jako je SA, SS a gestapo). Na základě odsouzení těchto organizací měli pak být stíháni jejich jednotliví členové, a to jak za vlastní spáchání zločinů, tak za účast na zločinném plánu jako takovém. Pod nacistický plán měly spadat zločiny páchané na vlastním obyvatelstvu před vypuknutím války, jakož i rozpoutání protiprávní agresivní války v rozporu s mezinárodním právem a zákony a obyčejí války. Odsouzení zločinců

⁵⁵ Telford Taylor, Die Nürnberger Prozesse, Hintergründe, Analysen und Erkenntnisse aus heutiger Sicht, 2. Auflage, München 1994, str. 54.

mělo mít dvě fáze. V první fázi měli být odsouzeni nejvyšší němečtí vládní činitelé a také skupiny a organizace podílející se na zločinném plánu, a to před mezinárodním tribunálem. Ve druhé fázi pak měli být stíháni jednotlivci, jak stanovila už Moskevská deklarace, před soudy států, kde své zločiny spáchali, a členové organizací, označených za zločinecké v předchozím řízení, jejichž činy nebyly svázány s územím konkrétního státu, před okupačními soudy. Mezinárodní tribunál pro stíhání nejvyšších německých vládních činitelů měl být ustaven podle dohody nejvyšší spojenecké instance, tj. Kontrolní rady pro Německo, a měl sestávat ze sedmi členů, civilních nebo vojenských osob. Svého zástupce měly vyslat Spojené státy, Velká Británie, Sovětský svaz a Francie a další tři členové tribunálu měli být určeni na základě dohody ostatních států, sdružených do Společnosti národů.

Při jednání na jaltské konferenci v únoru 1945, kam odjížděl prezident Roosevelt vybaven výše představeným memorandem, nedošlo ještě, jak již bylo předestřeno výše, k žádné dohodě ohledně potrestání nacistických zločinců a tato otázka ani nepředstavovala hlavní z témat setkání. Americká strana začala na mezinárodní úrovni prosazovat koncept procesu až s příchodem nového prezidenta Harryho Trumana (který nastoupil poté, co prezident Roosevelt zemřel⁵⁶). Vypracováním konkrétního návrhu byl pověřen Robert H. Jackson, soudce Nejvyššího federálního soudu, jež Truman jmenoval dekretem č. 9547 ze 2. května 1945 zástupcem USA a hlavním žalobcem v procesu proti nacistickým zločincům⁵⁷ a jehož důležité roli bude pozornost věnována níže.

Američané museli o konceptu ustavení mezinárodního tribunálu přesvědčit především Brity, což se jim podařilo teprve na konferenci ministrů zahraničí v San Franciscu, konané na přelomu dubna a května 1945 (jednání o otázce potrestání válečných zločinců proběhla od 2. do 10. května 1945).⁵⁸

Co se týká britského stanoviska, premiér Winston Churchill byl od počátku proti stíhání nacistických zločinců před soudem. Navrhoval, aby Spojenci připravili

⁵⁶ Roosevelt zemřel 12. dubna 1945.

⁵⁷ Telford Taylor, *Die Nürnberger Prozesse, Hintergründe, Analysen und Erkenntnisse aus heutiger Sicht*, 2. Auflage, München 1994, str. 59.

⁵⁸ George Ginsburgs, *Moscow's Road to Nuremberg. The Soviet Background to the Trial*, The Hague, Boston, London 1996, str. 95.

seznam hlavních zločinců (*grand criminals*), asi 50 až 100 osob, které by měly být po jejich identifikaci co nejrychleji zatčeny, postaveny mimo zákon a popraveny bez soudu.⁵⁹ Toto řešení představil prezidentu Roosveltovi na jejich společném setkání v září 1944 v Quebecu.⁶⁰ Hovořil o něm i na jaltské konferenci se Stalinem v únoru 1945.⁶¹ A ještě 23. dubna 1945, dva dny před zahájením konference v San Franciscu, zakládající OSN, v době, kdy Američané právě obsadili Norimberk, zaslala Churchillova vláda do Washingtonu memorandum, že stále upřednostňuje popravu nacistických zločinců bez procesu.⁶² Britové argumentovali, že soudní řízení bez dostatečné obhajoby by britská veřejnost neunesla, na druhou stranu, pokud by bylo obžalovaným umožněno hájit se, vedlo by to nutně k nepřiměřeným průtahům řízení. Navíc by nacisté mohli využít procesu k propagaci svých názorů. Britové se rovněž obávali, že pro stíhání za útočnou válku nebude možné nalézt v mezinárodním právu dostatečný právní základ.⁶³ Zajímavé je, že britská vláda zaujala po druhé světové válce přesně opačný přístup než po první světové válce, kdy premiér Lloyd George prosazoval zřízení mezinárodního tribunálu pro stíhání císaře Viléma II. a dalších německých čelních představitelů, zatímco Američané byli proti.⁶⁴ Tentokrát si velmoci vyměnily role.

Jedním z hlavních cílů, s nímž odjížděla americká delegace na konferenci ministrů zahraničí v San Franciscu, bylo právě prosazení konání procesu proti hlavním válečným zločincům. Stanovisko prezidenta Trumana v této otázce zastupovala celá plejáda odborníků: soudce Samuel Rosenman, dobrý přítel Murray Bernayse a autor řady Roosveltových projevů, ministr zahraničí Stettinius, dále pak velvyslanec v Sovětském svazu, Averell Harriman, a za ministerstvo obrany Stimsonův zástupce John J. McCloy.⁶⁵ Ti prezentovali Spojencům svůj návrh

⁵⁹ Klaus Kastner, *Die Völker klagen an. Der Nürnberger Prozess 1945 – 1946*, Darmstadt 2005, str. 20.

⁶⁰ Gerhard E. Gründler – Arnim v. Manikowsky, *Das Gericht der Sieger. Der Prozeß gegen Göring, Heß, Ribbentrop, Keitel, Kaltenbrunner u. a.*, Hamburg 1967, str. 15.

⁶¹ Michael R. Marrus, *The Nuremberg War Crimes Trial*, Boston, New York 1997, str. 33.

⁶² Gerhard E. Gründler – Arnim v. Manikowsky, *Das Gericht der Sieger. Der Prozeß gegen Göring, Heß, Ribbentrop, Keitel, Kaltenbrunner u. a.*, Hamburg 1967, str. 57.

⁶³ Gerhard E. Gründler – Arnim v. Manikowsky, *Das Gericht der Sieger. Der Prozeß gegen Göring, Heß, Ribbentrop, Keitel, Kaltenbrunner u. a.*, Hamburg 1967, str. 57.

⁶⁴ Yves Beigbeder, *Judging War Criminals, The Politics of International Justice*, New York 1999, str. 31.

⁶⁵ Michael R. Marrus, *The Nuremberg War Crimes Trial*, Boston, New York 1997, str. 33.

řádného procesu (*due process*), v němž by obžalovaní byli seznámeni s důvody svého obvinění, resp. obžaloby, mohli se hájit a být fyzicky přítomni řízení. Rovněž představili koncept odsouzení zločineckých organizací a poté jejich jednotlivých členů na základě jejich účasti v těchto organizacích a jejich podílu na zločinném spiknutí za účelem ovládnout svět, perzekuovat příslušníky menšin, porušovat mezinárodní smlouvy, napadat jiné státy a páchat zločiny. Hlavní nacističtí zločinci měli být stíháni před Mezinárodním vojenským tribunálem složeným ze zástupců čtyř spojeneckých mocností (již se zde nehovořilo o sedmi zástupcích, viz výše, ale pouze o čtyřech). Každá z mocností by měla také sestavit tým sbírající důkazy a připravující obžalobu, přičemž bylo oznámeno, že za Spojené státy bude funkci hlavního žalobce vykonávat Robert H. Jackson.⁶⁶ Pachatelé, jejichž zločiny byly spjaty s určitým územím, měli být vydáni k potrestání dotyčnému státu, jak stanovila již Moskevská deklarace. Americká strana dále při tomto jednání, které se uskutečnilo dne 3. května 1945, vyjádřila přání, aby byli do diskusí zapojeni také Francouzi, proti čemuž nevznesli Britové ani Sověti námitky. Francouzský ministr zahraničí Georges Bidault byl poté o této skutečnosti vyrozuměn svým americkým protějškem Stettiniusem.

Britský ministr zahraničí Anthony Eden zopakoval na konferenci v San Franciscu stanovisko své vlády, podle kterého by hlavní váleční zločinci měli být potrestáni bez soudního procesu (jednalo by se o asi sedm nebo osm klíčových nacistických vládních činitelů). Nicméně v případě, že by dva hlavní Spojenci Velké Británie⁶⁷ trvali na soudním řízení, vyjádřil ochotu své země podřídit se takovému rozhodnutí, a to zejména vzhledem ke skutečnosti, že řada klíčových nacistických funkcionářů už byla v tu dobu mrtva, a bylo velmi pravděpodobné, že další budou následovat.⁶⁸ Dne 30. dubna 1945 spáchal sebevraždu Hitler a také Goebbels, a tak už se Britové nemuseli tolik obávat propagace nacismu v případném procesu. Důležitou roli při přesvědčení britské vlády pro konání procesu sehrál Lord Wright, předseda britské Komise pro válečné zločiny.⁶⁹

⁶⁶ Michael R. Marrus, *The Nuremberg War Crimes Trial*, Boston, New York 1997, str. 35.

⁶⁷ Tedy Spojené státy a Sovětský svaz.

⁶⁸ Michael R. Marrus, *The Nuremberg War Crimes Trial*, Boston, New York 1997, str. 37.

⁶⁹ Telford Taylor, *Die Nürnberger Prozesse, Hintergründe, Analysen und Erkenntnisse aus heutiger Sicht*, 2. Auflage, München 1994, str. 60.

Ruská delegace, v jejímž čele stál ministr zahraničí Molotov, nedala při jednání v San Franciscu jasnou odpověď, věc musela zkonzultovat s Moskvou. Oficiální souhlas s procesem ze sovětské strany byl americké straně doručen prostřednictvím prvního tajemníka sovětského velvyslanectví ve Washingtonu, D. C., N. V. Novikova, dne 14. června 1945.⁷⁰ Nutno zdůraznit, že Stalin byl prakticky od počátku pro proces. Jak napsal Churchill po jednání se Stalinem v Moskvě 17. října 1944 Rooseveltovi: „Ohledně hlavních válečných zločinců zaujal O. J.⁷¹ nečekaně příliš slušný postoj. Nemají být žádné popravky bez soudního řízení, jinak by si svět řekl, že se bojíme postavit zločince před soud.“⁷² Sověti ovšem upřednostňovali rychlé řešení, zkrácený proces „sovětského typu“, bez řádné obhajoby, jak bude ještě přiblíženo dále.

Francouzská strana, přizvaná k jednání Američany, vyjádřila jednoznačný souhlas řešení navrhovanému USA, za což mohla na oplátku počítat s americkou podporou ve svých politických záměrech. Ministr zahraničí Bidault rozebíral otázku mezinárodního trestního soudu s Robertem H. Jacksonem (během jejich společného letu ze Spojených států do Paříže a během mezipřistání na Newfoundlandu a Azorských ostrovech) a oznámil mu, že jeho vláda se vyslovila pro americký koncept procesu a brzy bude jmenovat svého zástupce pro další vyjednávání.⁷³ Francie souhlasila s procesem historickým a odstrašujícím pro budoucnost.

2.3. Role Roberta H. Jacksona

Klíčovou roli při přípravě Statutu tribunálu a při procesu samotném a také při prosazení angloamerických prvků řízení (důležitých z hlediska tématu této práce) sehrál, jak již bylo naznačeno výše, Robert H. Jackson (1892 – 1954), soudce

⁷⁰ George Ginsburgs, *Moscow's Road to Nuremberg. The Soviet Background to the Trial*, The Hague, Boston, London 1996, str. 96.

⁷¹ Churchill a Roosevelt označovali Stalina přezdívkou Onkel Joe.

⁷² Gerhard E. Gründler – Arnim v. Manikowsky, *Das Gericht der Sieger. Der Prozeß gegen Göring, Heß, Ribbentrop, Keitel, Kaltenbrunner u. a.*, Hamburg 1967, str. 51.

⁷³ Telford Taylor, *Die Nürnberger Prozesse, Hintergründe, Analysen und Erkenntnisse aus heutiger Sicht*, 2. Auflage, München 1994, str. 61.

Nejvyššího soudu USA v letech 1941 až 1954. Tento vynikající právník, ačkoli nesložil žádnou právnickou zkoušku⁷⁴ (nestudoval právo na univerzitě, pouze jako externista navštěvoval právnickou školu v Albany) a svou kariéru budoval na základě praxe v advokátních kancelářích, disponoval obrovskými znalostmi a zkušenostmi a také neobyčejným citem pro spravedlnost. V jednadvaceti letech se stal advokátem. Když se budoucí prezident Roosevelt, s nímž se seznámil právě na právnické škole v Albany, stal roku 1929 guvernérem, pověřil Jacksona kontrolními pravomocemi nad zákony a soudy státu New York. Poté co roku 1933 získal Roosevelt prezidentský post, povolal Jacksona do kruhu svých nejbližších poradců. Roku 1934 působil Jackson na ministerstvu financí, roku 1936 se stal zástupcem ministra spravedlnosti USA, roku 1938 ministrem spravedlnosti státu New York a roku 1941 soudcem Nejvyššího soudu.⁷⁵

Den po Rooseveltově smrti, 13. dubna 1945, se ve Washingtonu uskutečnila konference Americké společnosti pro mezinárodní právo, na níž Jackson přednesl příspěvek s názvem „Vláda práva mezi národy“, v němž zdůraznil potřebu mírového urovnávání mezinárodních sporů a prezentoval svou myšlenku mezinárodního soudu pro potrestání válečných zločinců, fungujícího na principech řádného procesu. Jacksonova řeč zapůsobila nejen na publikum, ale tento projev do značné míry ovlivnil i rozhodnutí prezidenta Trumana určit právě Jacksona hlavním žalobcem Spojených států a organizátorem přípravy budoucího norimberského procesu.⁷⁶ K oficiálnímu jmenování došlo, jak bylo uvedeno výše, dekretem č. 9547 ze 2. května 1945.

Robert H. Jackson, spolu s energickým generálmajorem Williamem J. Donovanem (přezdívaným Divoký Bill), který mu při pracích asistoval, sestavil mohutný tým právníků, pocházejících z vojenských i civilních kruhů. Neúnavně se věnoval nejen přípravě právních podkladů a administrativnímu zajištění budoucího soudu, ale také politickým vyjednáváním se zahraničními partnery i s americkými

⁷⁴ Klaus Kastner, Die Völker klagen an. Der Nürnberger Prozess 1945 – 1946, Darmstadt 2005, str. 23.

⁷⁵ Klaus Kastner, Die Völker klagen an. Der Nürnberger Prozess 1945 – 1946, Darmstadt 2005, str. 23.

⁷⁶ Gerhard E. Gründler – Arnim v. Manikowsky, Das Gericht der Sieger. Der Prozeß gegen Göring, Heß, Ribbentrop, Keitel, Kaltenbrunner u. a., Hamburg 1967, str. 57. Ke jmenování došlo 2. května 1945.

špičkami. O jeho letu do Paříže dne 22. května 1945 a rozhovoru s francouzským ministrem zahraničí Bidaultem bylo již pojednáno výše. Jackson se poté v Paříži setkal také s generálem Dwightem D. Eisenhowerem, jenž mu přislíbil podporu americké armády při vyhledávání a zajišťování důkazů. V žargonu americké armády dostal úkol krycí název "*Operation Justice*" (operace Spravedlnost).⁷⁷ Z Paříže cestoval do Frankfurtu, Bernu (a dalších měst, např. do Salzburgu) a také Londýna, kde vedl rozhovor s britským ministrem zahraničí Edenem a kde zkontaktoval také sovětského velvyslance Guseva. Jednání měla úspěch. Dne 29. května 1945 oznámil Churchill v dolní sněmovně parlamentu, že jmenoval zástupcem úřadu obžaloby Velké Británie před tribunálem vrchního státního zástupce, Sira Davida Maxwell-Fyfe.⁷⁸

Na základě výsledků jednání a přípravných prací předložil Robert H. Jackson již 6. června 1945 prezidentu Trumanovi svou zprávu, v níž odůvodnil nutnost konání tribunálu.⁷⁹ Zdůraznil, že propustit zločince bez potrestání by znamenalo znevážení životů tisíců Američanů, kteří během války padli. "*To free them without trial would mock the dead and make cynics of the living*"⁸⁰, píše Jackson svému prezidentovi. Na druhou stranu popravu nebo tresty bez slyšení a jasného určení a prokázání viny by byly v rozporu se svědomím Američanů a těžko obhajitelné před budoucími generacemi.⁸¹ A tak jediná možná cesta je konání procesu.

Hlava státu a další vrcholní představitelé by neměli požívat soudní imunity a rozkaz nadřízeného by v tomto procesu neměl znamenat beztrestnost toho, kdo rozkaz vykonal. Jackson představil myšlenky na svou dobu převratné a vyvolávající spory ještě dnes. Ačkoli nemohl pro svůj koncept nalézt oporu v tehdy platném

⁷⁷ Telford Taylor, Die Nürnberger Prozesse, Hintergründe, Analysen und Erkenntnisse aus heutiger Sicht, 2. Auflage, München 1994, str. 61.

⁷⁸ Telford Taylor, Die Nürnberger Prozesse, Hintergründe, Analysen und Erkenntnisse aus heutiger Sicht, 2. Auflage, München 1994, str. 61.

⁷⁹ Michael R. Marrus, The Nuremberg War Crimes Trial, Boston, New York 1997, str. 40.

⁸⁰ Report by Robert H. Jackson to the President, Released by the White House on June 7, 1945, Excerpted from Department of State Bulletin, June 10, 1945, str. 1071 a násl., http://www.ess.uwe.ac.uk/documents/RHJackson_Report.htm, 1.10.2006, Taktéž Michael R. Marrus, The Nuremberg War Crimes Trial, Boston, New York 1997, str. 41.

⁸¹ "*But indiscriminating executions or punishments without definite findings of guilt, fairly arrived at, would violate pledges repeatedly given, and would not set easily on the American conscience or be remembered by our children with pride*", in Michael R. Marrus, The Nuremberg War Crimes Trial, Boston, New York 1997, str. 41.

mezinárodním právem, musel – aby se proces vůbec mohl uskutečnit – tyto postuláty prosadit. Jinak totiž – při zachování dvou základních principů: imunity hlavy státu a beztrestnosti v případě rozkazu nadřízeného – by nemohl být prakticky nikdo trestán a to přece nemůže světové společenství strpět. Jak Jackson poznamenává: "[T]he combination of these two doctrines means that nobody is responsible. Society as modernly organized cannot tolerate so broad an area of official irresponsibility." ⁸²

Další ze zásadních konceptů Jacksona se týkal trestního postihu nejen jednotlivců, ale také zločineckých organizací, především gestapa a SS. V této myšlence navazoval na výše nastíněný Bernaysův plán. V první fázi měly být nacistické organizace, založené na násilných cílech a podílející se na perzekuci německého obyvatelstva a podrobení sousedních států, prohlášeny za zločinecké a odsouzeny. Ve druhé fázi pak mělo dojít ke stíhání jejich jednotlivých členů, kteří vstoupili do těchto organizací dobrovolně. Jednotlivé osoby by mohly v rámci své obhajoby předkládat důkazy, že byly pod tlakem donuceny k členství apod.

Mezi obžalovanými měli figurovat zástupci německého generálního štábu i osoby pocházející z finančních, hospodářských a průmyslových kruhů. Souzeni měli být za činy spáchané za účelem provedení zločinného plánu (*Nazi Master Plan*). Součástí tohoto plánu bylo porušení mezinárodních smluv, jako v případě obsazení demilitarizovaného Porýní, napadení Československa, Polska a Ruska ⁸³, i zločiny porušující zákony a obyčeje války, páchané na válečných zajatcích i civilním obyvatelstvu, jak tomu bylo v případě vyvraždění obce Lidice ⁸⁴, nebo ničení celých měst (jako Rotterdam) bez opodstatnění vojenskou nutností.

Jackson navrhoval ve své zprávě zařadit do budoucího Statutu tři skutkové podstaty: a) ukrutnosti a zločiny proti osobám nebo jejich majetku zakládající porušení mezinárodního práva včetně zákonů, pravidel a obyčejů pozemní a námořní války, b) ukrutnosti a zločiny včetně perzekuce z rasových nebo náboženských důvodů spáchané od roku 1933, tj. před začátkem války, a to na základě čtvrté

⁸² Report by Robert H. Jackson to the President, Released by the White House on June 7, 1945, Excerpted from Department of State Bulletin, June 10, 1945, str. 1071 a násl., http://www.ess.uwe.ac.uk/documents/RHJackson_Report.htm, 1.10.2006.

⁸³ Michael R. Marrus, *The Nuremberg War Crimes Trial*, Boston, New York 1997, str. 43.

⁸⁴ Jackson ve své zprávě výslovně uvedl vyhlazení Lidic. Došlo však i k dalším vyvražďováním, např. obce Ležáky nebo dalších obcí: ve Francii, Řecku, Itálii a jinde.

haagské úmluvy z roku 1907 (viz dále) a konečně c) invaze do jiných států a iniciování útočné války za porušení mezinárodního práva nebo smluv.⁸⁵ Právě na tento poslední bod kladl Jackson velký důraz a z jeho zakotvení ve Statutu nechtěl při následných jednáních ustoupit, přestože tato skutková podstata vyvolávala značné spory. Smyslem a cílem procesu mělo být nejen potrestat viníky a nastolit řád práva a spravedlnosti ve světě, ale také zpracovat historickou dokumentaci a vyhledat věrohodné důkazy toho, co Jackson označil za koncentrovaný plán zosnující agresi a barbarství, které šokovaly celý svět.

Jacksonův koncept získal souhlas prezidenta Trumana, který jej schválil jako výraz americké politiky⁸⁶, a po zveřejnění i podporu americké společnosti a příležitost prosadit se na následné konferenci v Londýně, jež vyústila v přijetí zakládacího dokumentu norimberského tribunálu. Zde sehrál při vyjednávání klíčovou úlohu, což se odrazilo na podobě Statutu soudu i na samotném procesu, jemuž dominovala americká strana.

2.4. Přijetí Londýnské dohody

Dne 26. června 1945 byla v londýnském *Church House* zahájena konference amerických, britských, francouzských a sovětských právníků, jejímž účelem bylo sjednat právní základ pro následující proces.⁸⁷ K oficiálnímu pozvání do Londýna ze strany britské vlády došlo 11. června.⁸⁸ Americkou stranu zastupoval Robert H. Jackson,⁸⁹ Brity pak vrchní státní zástupce Sir David Maxwell-Fyfe, který byl po

⁸⁵ Report by Robert H. Jackson to the President, Released by the White House on June 7, 1945, Excerpted from Department of State Bulletin, June 10, 1945, str. 1071 a násl., http://www.ess.uwe.ac.uk/documents/RHJackson_Report.htm, 1.10.2006.

⁸⁶ Gerhard E. Gründler – Arnim v. Manikowsky, *Das Gericht der Sieger. Der Prozeß gegen Göring, Heß, Ribbentrop, Keitel, Kaltenbrunner u. a.*, Hamburg 1967, str. 63.

⁸⁷ Michael R. Marrus, *The Nuremberg War Crimes Trial*, Boston, New York 1997, str. 43.

⁸⁸ Gerhard E. Gründler – Arnim v. Manikowsky, *Das Gericht der Sieger. Der Prozeß gegen Göring, Heß, Ribbentrop, Keitel, Kaltenbrunner u. a.*, Hamburg 1967, str. 63.

⁸⁹ Jackson přicestoval do Londýna se šestnácti spolupracovníky – třemi osobními asistenty (svým synem Williamem, majorem Lawrencem Colemanem a paní Elsie Douglasovou) a dalšími třinácti osobami. Do jeho týmu patřil Sidney Alderman, Francis M. Shea, Murrey Bernays, James Donovan,

změně vlády ve Velké Británii (místo konzervativců W. Churchilla nastoupili labouristé C. Attleeho) vystřídán Sirem Harleyem Shawcrossem. Za Francii přijeli vyjednávat Robert Falco, soudce pařížského kasačního soudu (*Cour de cassation*) a pozdější zástupce francouzského soudce u norimberského tribunálu, a profesor André Gros, který reprezentoval svou zemi před výše zmíněnou Komisí Spojených národů pro válečné zločiny. Ze Sovětského svazu přicestoval generálmajor Jola T. Nikitčenko, místopředseda sovětského Nejvyššího soudu, který v roce 1935 vedl nechvalně známé procesy se „starými bolševiky“⁹⁰ a který se stal pozdějším sovětským soudcem v Norimberku, a profesor A. L. Trainin, významný ruský specialista v oblasti mezinárodního práva a autor publikace věnované připravovanému procesu. Právě tito muži se podíleli na vzniku Statutu norimberského tribunálu.

Zpočátku se účastníci domnívali, že konference nebude trvat dlouho, předpokládalo se, že k dohodě dojde během jediného týdne. Britové nechtěli vyjednávat déle než tři týdny, nakonec se ale jednání protáhla až do 8. srpna 1945, kdy byla podepsána Londýnská dohoda a schválen k ní přiložený Statut soudu. Hlavní návrh předložili Američané, přičemž Sověti vznesli v průběhu jednání protinávry.⁹¹ Nesporná byla otázka složení soudu a obžaloby ze zástupců čtyř velmocí i otázka možnosti obžalovaných přizvat si na pomoc německé obhájce. Téměř všechny ostatní body ale vyvolávaly bouřlivé diskuse.

Americká strana trvala na zakotvení zločinu agrese. Generálmajor Nikitčenko ale namítal, že útočnou válku Německa odsoudily už předchozí politické deklaráce Spojenců, a tak není nutné se touto otázkou znovu zabývat. Skutečnost, že nacističtí vůdci jsou zločinci, je podle Nikitčenkových slov už dlouho jasná. Úkolem tribunálu by mělo být pouze určit míru zavinění jednotlivých obžalovaných a vyměřit jim trest.⁹² Jackson oponoval, že v takovém případě by byl proces úplně zbytečný.

Gordon Dean, Ralph Morgan a další. Blíže viz Telford Taylor, *Die Nürnberger Prozesse, Hintergründe, Analysen und Erkenntnisse aus heutiger Sicht*, 2. Auflage, München 1994, str. 77.

⁹⁰ Michael R. Marrus, *The Nuremberg War Crimes Trial*, Boston, New York 1997, str. 44.

⁹¹ George Ginsburgs, *Moscow's Road to Nuremberg. The Soviet Background to the Trial*, The Hague, Boston, London 1996, str. 98.

⁹² Gerhard E. Gründler – Arnim v. Manikowsky, *Das Gericht der Sieger. Der Prozeß gegen Göring, Heß, Ribbentrop, Keitel, Kaltenbrunner u. a.*, Hamburg 1967, str. 66.

Proti zakotvení zločinu agrese se postavila nejen sovětská strana, ale také Francouzi. Profesor André Gros podotkl, že stíhání takového zločinu by bylo sice bylo z morálního a politického hlediska žádoucí, že ovšem neodpovídá stavu platného mezinárodního práva.⁹³ Poukazoval na to, že by obhájci v procesu mohli argumentovat zákazem retroaktivity trestní sankce (*Ex-post-facto-Verbot*), tj. zásadou *nullum crimen, nulla poena sine lege* (žádný zločin a trest bez zákona). Jackson se při svém prosazování této skutkové podstaty odvolával mimo jiné i na výše zmíněnou knihu ruského profesora Trainina, podle které útočná válka a rozpoutání války za porušení mezinárodních smluv zakládá mezinárodní zločin. Francouzský profesor ale trval na rozlišování porušení mezinárodního práva na straně jedné (k němuž bezpochyby došlo) a mezinárodního zločinu na straně druhé. Jacksonovi vytýkal, že označením agrese za mezinárodní zločin vytváří nové právo. Zástupce USA oponoval Grosově tvrzení, že by tvořil nové právo, naopak zdůraznil, že jeho pojetí je pouze upřesněním existujícího práva. Nakonec skutkovou podstatu agrese do Statutu prosadil, a to i když ani Britové nebyli jejímu zakotvení příznivě nakloněni.

Další velký spor vyvolal požadavek zástupců SSSR formulovat jednotlivé skutkové podstaty tak úzce, aby se vztahovaly jen na Němce a jejich spojence. Nakonec se s Američany dohodli na kompromisním řešení, že jednotlivé zločiny budou sice definovány obecně, ale jurisdikce tribunálu bude omezena pouze na souzení hlavních válečných zločinců evropských zemí Osy (a ve skutečnosti dojde k odsouzení pouze německých zločinců). Sověti se totiž obávali, aby později nebyli sami obviněni z napadení Finska a podílu na napadení Polska. S omezením příslušnosti soudu pouze pro trestání poražených států souhlasili i ostatní Spojenci.

Jednání komplikovala také okolnost, že Jackson byl krajně nedůvěřivý vůči sovětským procesním metodám⁹⁴, což dával svým ruským protějškům nezřídka najevo. Jeho obavy nebyly neoprávněné. Sovětská strana stále namítala, že k odsouzení hlavních nacistických zločinců došlo už v Moskevské a poté v Jaltské deklaraci, a co se týká nacistických organizací, že ani zde není sporu o jejich zločineckém charakteru. Generálmajor Nikitčenko se už těmito otázkami nechtěl déle

⁹³ Gerhard E. Gründler – Arnim v. Manikowsky, *Das Gericht der Sieger. Der Prozeß gegen Göring, Heß, Ribbentrop, Keitel, Kaltenbrunner u. a., Hamburg 1967*, str. 67.

zabývat a chtěl prosadit krátký proces s určením trestů, přičemž pro Rusy připadal v úvahu pouze trest smrti, osvobození bylo nemyslitelné. Co se týká organizací, nedovedl si představit, že by některá z nich mohla nebýt prohlášena za zločineckou.⁹⁵ Jackson nato vysvětlil zástupcům SSSR, že výše zmíněné deklarace, přijaté nejvyššími zástupci Spojenců, jsou pouze politického charakteru a nepředstavují odsouzení v právním významu. Naopak účelem tribunálu je vyhledat důkazní materiál a na jeho základě vynést nezávislý rozsudek. Sověti navíc navrhovali konfiskaci veškerého majetku obžalovaných, proti čemuž se Jackson také ostře postavil. Nesouhlasil ani s dalším sovětským návrhem, a to přijmout na závěr konference dva dokumenty místo jednoho. I když se jednalo o otázku naprosto podružnou, americký zástupce nechtěl z principu Rusům v ničem ustupovat.

Nakonec byly ale přeci jen schváleny dokumenty dva: Londýnská dohoda a Statut tribunálu. Že se to vůbec podařilo, je zásluhou především Jacksonova přístupu. Když už to vypadalo, že se zejména se Sověty na řadě bodů neshodnou, pohrozil americký zástupce, že odejde z jednání a každý ze Spojenců si bude soudit „své“ zločince ve vlastním procesu. Zatímco Francouzi i Britové se lekli jeho nediplomatického gesta, Rusové takovéto řeči rozuměli.⁹⁶ Vzhledem k tomu, že většina klíčových zajatců byla v rukou Američanů a Britů (Sovětům se podařilo zajmout z hlavních nacistických představitelů pouze velkoadmirála Raedera a rozhlasového komentátora Hanse Fritzsche), chtěli Rusové proces společný. Podstatnou roli hrála skutečnost, že Stalin trval na zřízení Mezinárodního trestního tribunálu, a tak dal svým zástupcům do Londýna pokyn, aby přistoupili na podmínky Američanů.⁹⁷ Kompromisu při jednáních napomohlo i vyloučení tisku a veřejnosti, což umožnilo názorové posuny.

Jacksonovi se také podařilo koordinovat svůj postup s paralelně probíhající postupimskou konferencí (která byla zahájena v polovině července 1945). Ve svých telegramech americkému ministru zahraničí Jamesi F. Byrnesovi zdůrazňoval, že je

⁹⁴ Michael R. Marrus, *The Nuremberg War Crimes Trial*, Boston, New York 1997, str. 44.

⁹⁵ Gerhard E. Gründler – Arnim v. Manikowsky, *Das Gericht der Sieger. Der Prozeß gegen Göring, Heß, Ribbentrop, Keitel, Kaltenbrunner u. a.*, Hamburg 1967, str. 68.

⁹⁶ Gerhard E. Gründler – Arnim v. Manikowsky, *Das Gericht der Sieger. Der Prozeß gegen Göring, Heß, Ribbentrop, Keitel, Kaltenbrunner u. a.*, Hamburg 1967, str. 69.

⁹⁷ Michael R. Marrus, *The Nuremberg War Crimes Trial*, Boston, New York 1997, str. 48.

nutné, aby se na detailech procesu domluvili odborníci na londýnské konferenci a nikoli „velká trojka“ v Postupimi.⁹⁸ Rovněž si stěžoval na svou obtížnou situaci při projednávání skutkové podstaty agrese, proti níž se postavili všichni ostatní delegáti, přičemž získal podporu svého ministra zahraničí, aby ze svých principů neustupoval. Další kontroverze se týkala Stalinova požadavku jmenovat obžalované v rámci aktu přijatého na postupimské konferenci. Jackson naléhal na vrcholné představitele své země, aby na takovýto návrh, který by podlomil pravomoc tribunálu, resp. Úřadu obžaloby, nepřistoupili.⁹⁹ Nakonec se podařilo Stalina přesvědčit kompromisní deklarací, v níž bylo oznámeno, že ke zveřejnění seznamu obžalovaných dojde nejpozději do 1. září 1945.

Spornou otázkou bylo i místo, kde bude mít tribunál své sídlo. Sovětští delegáti trvali na konání procesu v Berlíně (ve své okupační zóně), zatímco západní Spojenci prosazovali Norimberk, který patřil do americké okupační zóny. I v této otázce došlo ke kompromisnímu řešení: stálým sídlem tribunálu byl určen Berlín, kde se uskutečnilo také zahajovací zasedání, ale proces samotný se pak konal v Norimberku.¹⁰⁰

Zřejmě největší problém vyjednávání spočíval v odlišnosti právních řádů jednotlivých zúčastněných států. Zatímco systémy USA a Velká Británie vycházejí z *common law*, Francie a Sovětský svaz patří do kontinentálního právního okruhu (přičemž sovětský právní systém vykazoval navíc další specifika). Už od počátku si byl Jackson vědom, že nalezení kompromisu mezi pojetím angloamerické a kontinentální právní tradice nebude snadné: „*Od začátku bylo jasné, že náš největší problém spočívá v tom, jak skloubit dva úplně odlišné systémy řízení.*“¹⁰¹ Nejmarkatněji se rozpory v pojetí právních institutů odrazily při vyjednávání dvou otázek, a to jednak stíhání a souzení organizací a jednak skutkové podstaty spiknutí (proti nimž měli zástupci Francie a Sovětského svazu výhrady). Obě tyto právní konstrukce

⁹⁸ Telford Taylor, Die Nürnberger Prozesse, Hintergründe, Analysen und Erkenntnisse aus heutiger Sicht, 2. Auflage, München 1994, str. 91.

⁹⁹ Telford Taylor, Die Nürnberger Prozesse, Hintergründe, Analysen und Erkenntnisse aus heutiger Sicht, 2. Auflage, München 1994, str. 95.

¹⁰⁰ Yves Beigbeder, Judging War Criminals, The Politics of International Justice, New York 1999, str. 33.

(vycházející z Bernaysova konceptu), běžné pro angloamerický právní okruh, byly pro kontinentální Evropany těžko pochopitelné. Britové v těchto dvou bodech podporovali americkou stranu, jelikož toto pojetí odpovídalo i jejich právnímu řádu. Rusové naopak oponovali tomuto řešení. Problematickým bodem byla i samotná povaha průběhu řízení (budoucí článek 24 Statutu), zejména otázka způsobu obžaloby, provádění důkazů, charakteru úvodních a závěrečných řečí, obhajoby, rozsudku a trestu. Bylo nesmírně obtížné se při rozdílnosti právních řádů dohodnout na kompromisním řešení (které bude představeno v následující části práce, věnované Statutu tribunálu).

V závěru jednání už byl Jackson tak vyčerpaný, že se mu nezdálo reálné, aby vůbec k nějaké shodě došlo, pomalu začal ztrácet trpělivost. Francouzský delegát Falco se podívoval, že se jeho původní optimismus těsně před cílem změnil náhle v pesimismus.¹⁰² Nutno podotknout, že to byli především Sověti, kteří trvali na tom, aby došlo ke vzniku společného mezinárodního tribunálu. Nikitčenko prohlásil, že „nemají oprávnění podepsat dohodu, která by oznamovala, že nepotřebují žádný mezinárodní tribunál“.¹⁰³ Také zástupce Velké Británie podpořil nutnost konání společného procesu.

Po náročných vyjednáváních došlo konečně dne 8. srpna 1945 k přijetí Dohody o stíhání a potrestání hlavních válečných zločinců evropských zemí Osy, zakládající Mezinárodní vojenský tribunál, a Statutu tribunálu, který byl k této dohodě připojen jako její nedílná součást. K Londýnské dohodě se později připojilo 19 států (mezi nimi i Československo). Dohoda vlády Spojených států amerických, prozatímní vlády francouzské republiky, vlády Velké Británie a vlády Sovětského svazu obsahuje preambuli a celkem sedm článků. Ve své preambuli navazuje na Moskevskou deklaraci z 30. října 1943 a opakuje, že zločinci, jejichž činy jsou spjaty s určitým územím, budou posláni do těchto států a tam souzeni. Tato dohoda pak představuje naplnění požadavku Moskevské deklarace přijmout rozhodnutí ohledně

¹⁰¹ Telford Taylor, Die Nürnberger Prozesse, Hintergründe, Analysen und Erkenntnisse aus heutiger Sicht, 2. Auflage, München 1994, str. 86.

¹⁰² Gerhard E. Gründler – Arnim v. Manikowsky, Das Gericht der Sieger. Der Prozeß gegen Göring, Heß, Ribbentrop, Keitel, Kaltenbrunner u. a., Hamburg 1967, str. 78.

¹⁰³ Telford Taylor, Die Nürnberger Prozesse, Hintergründe, Analysen und Erkenntnisse aus heutiger Sicht, 2. Auflage, München 1994, str. 98.

potrestání zločinců, jejichž činy nejsou spjaty s konkrétním územím. Článek 1 zakotvuje zřízení Mezinárodního vojenského tribunálu pro tyto zločince, jejichž trestné činy nejsou geograficky lokalizovatelné (obžalování mají být buď jako individuální osoby za své činy nebo z titulu své funkce v organizacích nebo skupinách nebo na základě obou těchto právních titulů). K vytvoření tribunálu má dojít po konzultaci s Kontrolní radou pro Německo.

Ustavení, jurisdikce a úkoly tribunálu mají být podle článku 2 Londýnské dohody stanoveny v příloženém Statutu, který bude tvořit integrální část této dohody. Článek 3 upravuje povinnost signatářských států spolupracovat s tribunálem při vyšetřování trestných činů a vydávání zločinců zadržených na svém území. Právě tento článek je relevantní pro dalších 19 států, které přistoupily k dohodě, ačkoli se samy nemohly zúčastnit řízení v roli žalobců nebo soudců. Zavázaly se tak k poskytování důkazních materiálů a extradici zatčených zločinců. Článek 4 zdůrazňuje, že žádné z těchto ustanovení nesmí být na újmu postulátům Moskevské deklarace. Článek 5 zakotvuje možnost kterékoli vlády Spojených národů připojit se k této dohodě, a to cestou diplomatické nóty britské vlády, která o této skutečnosti bude informovat ostatní státy. Podle článku 6 nic z této dohody nesmí být na újmu pravomoci národních nebo okupačních soudů, které jsou nebo budou zřízeny na spojeneckém území nebo v Německu. Na základě článku 7 tato dohoda vstupuje v platnost dnem podpisu. Své podpisy k dohodě připojili za Spojené státy Robert H. Jackson, za Francii Robert Falco, za Velkou Británii William Jowitt a za SSSR Jola Nikitčenko a A. Trainin. Připojený Statut tribunálu pak upravuje pravomoci tribunálu i řízení před ním a představuje pozoruhodný konglomerát prvků obou právních okruhů. Jeho obsah bude rozebrán v následující části práce.

3. STATUT NORIMBERSKÉHO TRIBUNÁLU

3.1. Obsah Statutu a jeho inspirační zdroje

Statut Mezinárodního vojenského tribunálu představuje základní zřizovací dokument norimberského soudu. Tento dokument, obsahující 30 článků, sestává z několika částí: část I. se týká vytvoření Mezinárodního vojenského tribunálu, část II. obsahuje ustanovení o jeho jurisdikci a obecných principech (zde jsou právě zakotveny jednotlivé skutkové podstaty i klíčové zásady jako výjimka z imunity vládních představitelů), část III. upravuje činnost Výboru pro vyšetřování a stíhání hlavních válečných zločinců, část IV. zakotvuje pravidla řádného procesu pro obviněné, část V. stanovuje pravomoc tribunálu a věnuje se způsobu vedení řízení, část VI. se týká rozsudku a trestu a konečně část VII. obsahuje ustanovení o nákladech řízení.

Část první (články 1 až 5) obsahuje ustanovení týkající se složení tribunálu. Soud na základě článku 2 sestává ze čtyř členů, z nichž každý má zástupce pro případ nemoci nebo neschopnosti plnit svou funkci. Každý ze států (USA, Velká Británie, Francie a SSSR) jmenuje vždy po jednom soudci a jednom zástupci. Za USA byl soudcem poté určen Francis A. Biddle (do června 1945 ministr spravedlnosti) a jako jeho zástupce John J. Parker (federální soudce). Velká Británie vyslala Geoffrey Lawrence (člena odvolacího soudu) a jako jeho zástupce Normana Birketta (soudce Nejvyššího soudu). Francii zastupovali Henri de Vabres (univerzitní profesor mezinárodního práva na Sorbonně) a jako náhradník výše představený Robert Falco. Sovětský svaz nominoval Jolu T. Nikitčenko (generálmajora a místopředsedu Nejvyššího soudu SSSR) a jako zastupujícího soudce Alexandra E. Volchkova. Členové soudu měli podle Statutu vybrat ze svého středu předsedu. Tím byl zvolen

britský soudce, Geoffrey Lawrence.¹⁰⁴ Při činnosti soudu se má podle článku 4, písmeno c) rozhodovat většinou hlasů. Při shodě rozhoduje hlas předsedy. Odsouzení a rozsudky mohou být vyneseny na základě minimálně tří shodných hlasů. Toto řešení si prosadili západní Spojenci – přes odpor Sovětského svazu. Sovětský svaz, který u všech obviněných hlasoval pro odsouzení a pro trest smrti, byl tak v několika případech přehlasován.

Druhá část Statutu se věnuje jurisdikci a základním principům. Klíčový je především článek 6, který zakotvuje jednotlivé skutkové podstaty. Zdůrazněno je zde, že souzení jsou pouze zločinci evropských zemí Osy nebo osoby jednající v zájmu evropských zemí Osy, a to jako jednotlivci nebo jako členové organizací, a to za spáchání níže vyjmenovaných zločinů: a) zločinů proti míru, b) válečných zločinů a c) zločinů proti lidskosti. Tyto skutkové podstaty budou vzhledem ke své důležitosti vytčeny před závorku a detailněji osvětleny v samostatné kapitole. Významný je dovětek článku 6, který stanovuje, že vůdci, organizátoři, podněcovatelé a spolupachatelé účastníci se utváření nebo provádění společného plánu nebo spiknutí za účelem spáchání předchozích zločinů jsou odpovědní za všechny činy páchané osobami při provádění tohoto plánu. Toto ustanovení představuje (ve spojení s dalšími články Statutu) právní základ stíhání „vrahů od psacího stolu“, tj. osob, které byly nadřizenými přímými vykonavateli zločinů. Američané prosadili do znění Statutu pojetí „spiknutí“, i když nebylo označeno za samostatnou skutkovou podstatu. Zatímco skutkové podstaty jsou definovány tři, obžaloba má celkem čtyři body, tady účast na společném plánu figuruje jako samostatný bod obžaloby (bod 1), vztahuje se ovšem pouze ke skutkové podstatě agrese. Bod 1 zní: účast na společném plánu či spiknutí za účelem rozpoutání útočné války za porušení mezinárodního práva či smluv, bod 2 se pak týká plánování, přípravy či vedení útočné války, bod 3 válečných zločinů a bod 4 zločinů proti lidskosti.

Velmi důležitý je článek 7, zakotvující jeden ze základních principů Statutu, a to vymezení imunity vládních činitelů. Jde o převratné ustanovení, podle kterého hlava

¹⁰⁴ Klaus Kastner, Die Völker klagen an. Der Nürnberger Prozess 1945 – 1946, Darmstadt 2005, str. 36.

státu a jiní vládní činitelé, kterým by jinak podle mezinárodního práva náležela imunita v trestních věcech, jsou bez výhrady odpovědní za své činy a mohou být trestáni tribunálem. Okolnost oficiálního postavení je nezavazuje odpovědnosti ani nesnižuje jejich trest. Bez tohoto ustanovení, které prosadil Jackson, by se proces ani nemohl konat. Článek 8 stanovuje, že rozkaz nadřízeného se nepovažuje za okolnost vylučující protiprávnost jednání. Může být ovšem vzat v úvahu jako okolnost polehčující. Podobné ustanovení obsahuje také § 47 německého vojenského trestního zákoníku (z 10. října 1940).

Také stíhání nacistických organizací podle článků 9 až 11 Statutu prosadili Američané. Nicméně je nutné zdůraznit, že možnost trestního stíhání kvůli účasti na zločinecké organizaci existovala i na základě starého § 128 německého trestního zákoníku (z 15. května 1871, RGBI, S. 127). Podle článku 9 Statutu může být organizace prohlášena za zločineckou, a podle článků 10 a 11 mohou být pak její členové stíháni před národními, vojenskými nebo okupačními soudy. Za zločinecké byly nakonec v rozsudku z 30. září 1946 prohlášeny (a odsouzeny) následující organizace: politické vedení NSDAP, SS, gestapo a SD. V obžalobě z 6. října 1945 figurovaly ještě SA, německá říšská vláda a generální štáb a vrchní velení německého wehrmachtu, ty však nebyly – přes sovětské protesty – označeny za zločinecké (blíže v kapitole věnované průběhu procesu). Možnost stíhání jednotlivců z důvodu členství v organizacích označených za zločinecké v následných procesech vyvolala obavy německého obyvatelstva. Procesy se pak uskutečnily v jednotlivých okupačních zónách, v americké na základě zákona č. 10 Kontrolní rady Spojenců (z 20. prosince 1945) a rovněž v rámci obecného procesu denacifikace, ve francouzské a v sovětské zóně v rámci procesu denacifikace. V britské okupační zóně vznikly zvláštní rozhodčí soudy na základě nařízení č. 69 (z 31. prosince 1946), které odsoudily v letech 1947 až 1949 (z 25 000 obviněných) přibližně 4 000 osob k trestu odnětí svobody, z toho pouhých 5 na maximální přípustnou délku 10 let. Obava, že odsouzení nacistických organizací v Norimberku povede k trestání desetitisíců osob, se nenaplnila.¹⁰⁵

¹⁰⁵ Heinz Boberach, *Das Nürnberger Urteil gegen verbrecherische Organisationen und die Spruchgerichtsbarkeit der Britischen Zone*, Koblenz, ZNR 12 (1990).

Článek 12 Statutu norimberského tribunálu zakotvuje možnost vést řízení proti osobám v jejich nepřítomnosti. Takto byl odsouzen např. Martin Bormann. Tribunál si má vytvořit pravidla řízení, která mají být slučitelná s ustanoveními Statutu. Pravidla řízení (obsahující celkem 11 ustanovení) byla schválena 29. října 1945. Výboru pro vyšetřování a konkrétnímu průběhu řízení jsou pak věnovány následující články Statutu. Každá ze signatářských stran Statutu má jmenovat svého hlavního žalobce. Čtyři hlavní žalobci budou pak tvořit výbor, který podá obžalobu a navrhne soudu pravidla řízení. Výbor má jednat na základě většinového rozhodování. Hlavním žalobcem za USA byl jmenován Robert H. Jackson, za Velkou Británií Sir Hartley Shawcross, za Francií François de Menthon a za SSSR generál G. A. Rudenko.¹⁰⁶ Žalobci mají provádět vyšetřování a sbírání důkazů.

Obviněným má být zaručen spravedlivý proces. Obžaloba má obsahovat všechny trestné činy, kvůli nimž je obžalovaný stíhán. V tomto případě se jedná o prvek kontinentálního procesu, který vyžaduje, aby všechny skutečnosti, pro něž je obžalovaný stíhán, byly obsaženy v obžalovacím spise, včetně všech listin, na nichž se obžaloba zakládá. Naopak v souladu s angloamerickým typem procesu není podle Statutu vyžadováno, aby obžaloba obsahovala také veškerý důkazní materiál – důkazy mohly být dodávány ještě v průběhu řízení.¹⁰⁷ Na tomto příkladu je zřejmé, že Statut představuje jakýsi pozoruhodný konglomerát obou typů řízení, přičemž angloamerické prvky sice převažují, ale jsou do značné míry modifikovány kontinentálními prvky. Řízení lze tedy označit za smíšené.

Kopie obžaloby a všechny dokumenty, na nichž se zakládá, musí být přeloženy do jazyka, jemuž obžalovaný rozumí, a doručeny mu v rozumné době před konáním procesu. V průběhu procesu má obviněný právo se ke všem skutečnostem vyjadřovat a podávat vysvětlení, sám se hájit nebo nechat se zastupovat obhájcem, může předkládat buď sám nebo prostřednictvím svého obhájce důkazy a povolávat svědky na svou obhajobu a v křížového výsledku (sám nebo jeho obhájce) vyslýchat svědky obžaloby. Křížový výslech je dalším typickým právním institutem

¹⁰⁶ Klaus Kastner, Die Völker klagen an. Der Nürnberger Prozess 1945 – 1946, Darmstadt 2005, str. 36.

¹⁰⁷ Telford Taylor, Die Nürnberger Prozesse, Hintergründe, Analysen und Erkenntnisse aus heutiger Sicht, 2. Auflage, München 1994, str. 87.

anglosaského právního okruhu, neznámým pro kontinentální procesní právo. Osvětlen bude v samostatné kapitole věnované angloamerickému vlivu na proces. Dalším prvkem angloamerického procesu je skutečnost, že obžalovaní mohou vypovídat jako svědkové ve vlastní věci. Naopak podle zásady kontinentálního právního okruhu mohou na závěr procesu pronášet závěrečnou řeč, a to bez přísahy.¹⁰⁸

Pravomoci tribunálu jsou definovány v části V. Soud má předvolávat svědky, vyslýchat obviněné, vyžadovat dodání dokumentů a dalšího důkazního materiálu. Důležitá úloha soudu je znakem typickým pro kontinentální právní okruh. Zatímco v angloamerickém procesu soudce pouze organizuje proces, který vedou jednotlivé strany řízení, v kontinentálním právu hraje nezastupitelnou roli při shromažďování a provádění důkazů. Článek 24, představující kompromis angloamerického a kontinentálního typu řízení, definuje průběh řízení. Proces se zahajuje přednesením obžaloby. Soud se má pak obžalovaných zeptat, zda se cítí vinni nebo nevinni. Následuje zahajovací řeč Úřadu obžaloby. Poté soud vyzve obžalobu a obhajobu, aby přednesly, jaké důkazy chtějí předložit, a rozhodne o jejich přípustnosti. Nejprve budou prováděny důkazy obžaloby a poté obhajoby. Vyslychání svědků proběhne cestou křížového výslechu (tj. vyslychat budou obžaloba a obhajoba), nicméně i soud může kdykoli vyslychat svědka i obžalovaného (který může podávat svědectví, viz výše). Obžalovaný může přednést závěrečnou řeč.

Soud nakonec vynese rozsudek a určí trest. Rozsudek bude znít vinen nebo nevinen a musí být odůvodněn. Statut předvídá v případě odsouzení trest smrti nebo jiný přiměřený trest. Soud může rovněž nařídít navrácení majetku odcizeného odsouzeným do rukou původních majitelů. Rozsudky mají být vykonány v souladu s nařízenímí Kontrolní rady Spojenců, která má právo rozsudky měnit, ovšem pouze ve prospěch odsouzených. Všechny dokumenty v průběhu procesu budou vydávány v angličtině, francouzštině, ruštině a jazyce obviněných, tj. v němčině, čímž má být docílena dostatečná transparence. Sídlem soudu byl v článku 22 Statutu určen Berlín,

¹⁰⁸ Telford Taylor, Die Nürnberger Prozesse, Hintergründe, Analysen und Erkenntnisse aus heutiger Sicht, 2. Auflage, München 1994, str. 87.

kde se má konat také první zasedání. Proces (první proces) má být pak podle Statutu veden v Norimberku.

3.2. Jednotlivé skutkové podstaty

3.2.1. Zločiny proti míru

Pro Spojené státy představovaly zločiny proti míru nejdůležitější skutkovou podstatu. Její zakotvení ve Statutu vyvolalo při projednávání také zdaleka největší spory. Pro Jacksona bylo nesmírně důležité, aby byla útočná válka prohlášena za zločin. Námitky, že se jedná o novum v mezinárodním právu, odrážel poukazem na to, že i tato totální válka byla nová, porušovala masivním způsobem mezinárodní humanitární právo, mezinárodní obyčeje a smlouvy a nerozlišovala mezi komatanty a civilisty (zejména na východní frontě). Navazoval na svého ministra obrany Stimsona, když zdůrazňoval, že „centrálním morálním problémem je válka – ne její metody“.¹⁰⁹ Britové, Francouzi i Sověti vznesli, jak bylo již rozebráno výše, námitky proti tomuto konceptu. Pro francouzského profesora André Grose neodpovídalo zakotvení takového zločinu stavu platného mezinárodního práva (i když útočná válka byla zakázána Briand-Kellogovým paktem, za zločin nebyla žádným závazným mezinárodněprávním dokumentem dosud výslovně označena).

Britové nakonec přinesli kompromisní řešení, v němž souhlasili se zakotvením zločinů proti míru včetně spiknutí k jejich spáchání, ovšem bez zahrnutí holocaustu pod toto spiknutí (které původně navrhovali Američané), holocaust měl být stíhán na základě skutkové podstaty zločiny proti lidskosti.¹¹⁰ S návrhem nakonec souhlasila i Francie a Sovětský svaz, a tak článek 6 Statutu obsahuje pod bodem a) zločiny proti míru, jmenovitě plánování, přípravu, rozpoutání nebo vedení útočné války nebo války za porušení mezinárodních smluv, dohod nebo záruk, nebo účast na společném

¹⁰⁹ Thomas Darnstädt, *Das Weltgericht*, in *Der Spiegel* 42/2006, str. 80.

¹¹⁰ Thomas Darnstädt, *Das Weltgericht*, in *Der Spiegel* 42/2006, str. 80.

plánu nebo spiknutí za účelem provedení výše uvedených činů. Jak bylo poznamenáno již výše, rozpoutání útočné války tvořilo dva samostatné body obžaloby: bod 1: účast na plánu nebo spiknutí ke spáchání zločinu proti míru, bod 2: zločin proti míru, tj. plánování, rozpoutání a provedení útočné války.¹¹¹ Obžaloba ze spiknutí (*conspiracy*) byla převzata z angloamerického právního okruhu. Obhájci v procesu poukazovali na neexistenci takového zločinu jako samostatné skutkové podstaty v kontinentálním právu. Spiknutí za účelem spáchání nějakého trestného činu mohlo v národních právních řádech na kontinentu hrát roli jen jako přitěžující okolnost při souzení za tento trestný čin, nefigurovalo ovšem jako samostatná skutková podstata. Tribunál do jisté míry zohlednil tyto připomínky, když neodsuzoval pouze za účast na spiknutí, ale vždy za bod 1 v kombinaci s jiným bodem (a to nejen s bodem 2, ale v řadě případů i s dalšími body obžaloby).

Při stíhání agrese (tj. zločinů proti míru) zaujímal klíčové postavení Briand-Kellogův pakt z 27. srpna 1928, který představuje vůbec první mezinárodněprávně závazný dokument výslovně zakazující útočnou válku. Nutno zdůraznit, že jeho stranami byly mimo jiné i Německo, Japonsko a Itálie. Především na něj poukazovali všichni čtyři hlavní žalobci v Norimberku. Slavnostní zřeknutí se útočné války v Briand-Kellogově paktu znamená podle výkladu norimberského tribunálu, že taková válka je podle mezinárodního práva nezákonná a její rozpoutání vyvolává, i když to v Paktu není uvedeno, individuální trestní odpovědnost. „Podle názoru tribunálu ti, kdož rozpoutávají útočnou válku, se dopouštějí něčeho, co je stejně nezákonné a daleko většího významu, než je porušení některého pravidla Haagské úmluvy.“¹¹²

Další dokumenty, které zmiňovala obžaloba, představovaly Smlouva o vzájemné pomoci z roku 1923 a Ženevský protokol k ní, který obsahuje ustanovení, že útočná válka je mezinárodním deliktem (nutno ovšem podotknout, že tyto dokumenty nevstoupily v platnost), a také Rezoluce shromáždění Společnosti národů proti válečné agresi z roku 1927, která zakotvuje, že útočná válka je a zůstává

¹¹¹ Klaus Kastner, *Die Völker klagen an. Der Nürnberger Prozess 1945 – 1946*, Darmstadt 2005, str. 35.

¹¹² Pavel Šturma, *Mezinárodní trestní soud a stíhání zločinů podle mezinárodního práva*, Praha 2002, str. 45 a 46.

zakázána a že se zároveň prohlašuje za mezinárodní zločin, tuto deklaraci podepsaly stejně jako Briand-Kellogův pakt Německo, Itálie i Japonsko. Jedná se však o dokument nezávazné, deklaratorní povahy. Vedle těchto dokumentů bylo poukazováno dále na Úmluvu o určení útočného činu, přijatou na konferenci o odzbrojení v Londýně roku 1933. Hlavním právním podkladem pro stíhání zločinu agrese byly vedle Briand-Kellogova paktu Haagské konvence z let 1899 a 1907. Jejich porušení se Německo dopustilo provedením útoku bez vyhlášení války. Navíc znovuvyzbrojením, obsazením demilitarizovaného Porýní, anšlusem Rakouska, útokem na Československo a Polsko porušilo Versailleskou mírovou smlouvu z roku 1919, útokem na Belgii a Francii porušilo Locarnský garanční pakt, útokem na SSSR porušilo Pakt o neútočení z roku 1939 a dopustilo se ještě řady dalších porušení mezinárodních smluv, ale také mezinárodního práva obyčejového.

Jako jeden z klíčových důkazů přípravy útočné války byl použit především Hossbachův protokol z 5. listopadu 1937.¹¹³ Tento zápis z jednání Hitlera se špičkami wehrmachtu (říšským ministrem války von Blombergem, vrchním velitelem branné moci von Fritschem, vrchním velitelem námořnictva Raederem, vrchním velitelem letectva Göringem a plukovníkem Hossbachem) a s říšským ministrem zahraničních záležitostí von Neurathem je důkazem expanzivní politiky za účelem získání „životního prostoru“, důkazem přípravy útočné války, plánu na obsazení Československa a Rakouska. Při hledání důkazního materiálu při norimberském procesu významnou měrou posloužil Ribbentropův soukromý archiv, v němž Spojenci našli řadu usvědčujících dokumentů.

Nutno poznamenat, že právě skutková podstata agrese byla pak nejvíce napadána obhájci z hlediska dodržení zásady zákazu retroaktivity trestní sankce (*Ex-post-facto-Verbot*, *Rückwirkungsverbot*, *nullum crimen*, *nulla poena sine lege*). Obhájci poukazovali na to, že agrese není v žádném předchozím závazném dokumentu označena za zločin. Soud v této souvislosti poukazoval na „adaptivní“ nebo také evolutivní charakter mezinárodního práva. „Válečné právo nelze hledat pouze ve smlouvách, ale také v obyčejích a praxi států, která postupně získává

¹¹³ [http://smsjm.vse.cz/SMSJM/WCMS_SMSJM.nsf/files/SP9/\\$file/SP9.pdf](http://smsjm.vse.cz/SMSJM/WCMS_SMSJM.nsf/files/SP9/$file/SP9.pdf), 28.4.2007.

univerzální uznání, a v obecných principech spravedlnosti aplikovaných právníky a praktikovaných vojenskými soudy. Právo není statické, ale neustálou adaptací následuje potřeby měnícího se světa. Proto v mnoha případech smlouvy pouze vyjadřují a definují ... principy již existujícího práva.¹¹⁴ Významný ústavní právník a odborník na mezinárodní právo, pocházející z pražské německy mluvící židovské rodiny, Hans Kelsen, jeden z tvůrců rakouské ústavy, navíc napsal ve svém posudku v exilu ve Spojených státech, že se zákaz retroaktivity trestní sankce uplatňuje jen v rámci vnitrostátního práva a není aplikovatelný na právo mezinárodní.¹¹⁵ Nutno podotknout, že řada expertů na mezinárodní právo s tímto pojetím ovšem nesouhlasila a nesouhlasí. Angloamerická právní teorie vychází z pojetí, že zákaz retroaktivity trestního zákona představuje postulát, nikoli nepřekročitelnou zásadu.¹¹⁶ Právo v angloamerické oblasti do značné míry utváří judikativa a *zásada nullum crimen, nulla poena sine lege* má zaručit *fair play* a vyhovět požadavku spravedlnosti. Vzhledem k tomu, že v případě norimberského soudu k žádné nespravedlnosti nedošlo, nebyl ani tento princip porušen.¹¹⁷ Samotný tribunál poukazoval na to, že Statut Mezinárodního vojenského tribunálu nepředstavuje nové právo, ale pouze kodifikuje to, co již bylo součástí mezinárodního práva (v podobě mezinárodního práva obyčejového).

Z hlediska dnešního mezinárodního práva je zákaz agrese považován za normu mezinárodního práva obyčejového, s kvalitou *ius cogens*, tj. za normu, od níž se nelze odchýlit. K její stabilizaci významnou měrou přispěl právě norimberský tribunál.

¹¹⁴ Yves Beigbeder, *Judging War Criminals, The Politics of International Justice*, New York 1999, str. 43.

¹¹⁵ Thomas Darnstädt, *Die Neuordnung der Welt*, in *Der Spiegel* 43/2006, str. 170.

¹¹⁶ Klaus Kastner, *Das Internationale Militärtribunal 1945 – 1946, Die juristische Basis* („Nürnberg als Rechtsfrage“), in http://www4.justiz.bayern.de/olgn/imt/verf/kastner_np_langtext.htm, 29.5.2007.

¹¹⁷ Robert K. Woetzel, *The Nuremberg Trials in International Law*, London 1962, str. 243, in Klaus Kastner, *Das Internationale Militärtribunal 1945 – 1946, Die juristische Basis* („Nürnberg als Rechtsfrage“), in http://www4.justiz.bayern.de/olgn/imt/verf/kastner_np_langtext.htm, 29.5.2007.

3.2.2. Válečné zločiny

Statut norimberského Mezinárodního vojenského tribunálu ve svém článku 6 písmeno b) zakotvil definici válečných zločinů. Klíčovou roli při jejich zahrnutí do zakládacího dokumentu tribunálu sehrála především Francie a Sovětský svaz. Poukazovaly na to, že tato skutková podstata se zakládá na etablovaném, tradičním mezinárodním válečném právu. Sice budou osoby zodpovědné za spáchání válečných zločinů poprvé (odhlédneme-li od pokusu o mezinárodní procesy po první světové válce) za tyto zločiny trestány na mezinárodní úrovni (dosud platilo, že v případě válečných zločinů je stát za ně odpovědný povinen platit poškozenému státu reparace a zavázat se k potrestání jejich pachatelů na vnitrostátní úrovni), ale dalo se očekávat, že tato skutková podstata vyvolá nejméně námitek a pochybností, což se také potvrdilo.

Válečným zločinem se rozumí podle článku 6, písmeno b) Statutu zejména následující porušení zákonů a obyčejů války: vražda, nepřipustné zacházení s civilním obyvatelstvem nebo jeho deportace za účelem nucených prací nebo za jiným účelem z okupovaného území nebo na okupované území, vražda či nepřipustné zacházení s válečnými zajatci nebo s osobami na moři, zabití rukojmí, plnění veřejného či soukromého majetku nebo svévolné ničení měst či obcí neodůvodněné vojenskou nutností. Výčet v této definici není taxativní, nýbrž pouze demonstrativní, a tak válečný zločin mohou zakládat i jiná než vyjmenovaná porušení zákonů a obyčejů války. Tuto skutkovou podstatu odrážel pak bod 3 obžaloby, obsahující celkem 8 druhů zakázaného jednání, z nichž byli zločinci obžalováni.

Z hlediska principu legality a zásady *nullum crimen sine lege* byla právě tato kategorie ze všech kategorií zločinů obsažených v článku 6 nejméně problematická. Při definování této skutkové podstaty se vycházelo především z existujícího obyčejového práva¹¹⁸, kodifikovaného navíc v Haagské konvenci z roku 1907 (konkrétně z jejich článků 46, 50, 52 a 56). Dále se mohlo navázat na úpravu obsaženou v Ženevské konvenci z roku 1929, týkající se zacházení s válečnými

¹¹⁸ Hervé Ascensio – Emmanuel Decaux – Alain Pellet, *Droit international pénal*, Paris 2000, str. 266.

zajatci (zejména na její články 2, 3, 46 a 51). Podle článku 4 Výmarské ústavy uznávalo Německo obecně platná pravidla mezinárodního práva (tj. mezinárodní právo obyčejové) za součást německého říšského práva.

Většina obžalovaných byla shledána vinnými, kromě jiných skutkových podstat, i ze spáchání válečných zločinů, z 22 osob celkem 16¹¹⁹. Alfred Jodl byl kupříkladu odsouzen za vraždy a nepřipustné zacházení¹²⁰ s civilním obyvatelstvem v okupovaných územích a na volném moři, deportaci civilního obyvatelstva za účelem otrocké práce, vraždy a nepřipustné zacházení s válečnými zajatci a dalšími příslušníky ozbrojených sil¹²¹ zemí, proti nimž Německo bojovalo, a s osobami na volném moři. I Rosenberg nařídil vraždění civilního obyvatelstva, hlavně židovského obyvatelstva a odpůrců nacistického režimu, zavádění nucených prací a teroru, také plenění veřejného a soukromého majetku¹²², dále se zasadil o neaplikaci haagských pravidel válčení na okupovaných východních teritoriích a mnoho jiných zločinů. Celý seznam válečných zločinů doprovází Göringa, Keitela a další odsouzené. V rámci skutkové podstaty válečných zločinů byli souzeni za popravu zajatců, vraždění civilního obyvatelstva, deportace na nucené práce a plenění. Válečným zločinem bylo také porušení Londýnského protokolu o ponorkách z roku 1936, ke kterému Německo přistoupilo roku 1939. Admirál Doenitz a Raeder byli obviněni, že nařídili potopení britských obchodních lodí.¹²³ Důkazy ohledně jednotlivých válečných zločinů byly nalezeny v nacistických archivech, a tak z hlediska usvědčení nevystaly vážnější problémy.

Obhájci se při projednávání této skutkové podstaty snažili vznést námitku *tu quoque* (přeloženo: ty přece také, tj. argument, že ostatní válčící strany také porušily mezinárodní právo). Poukazovali zejména na zločiny páchané sovětskou armádou a také na bombardování britským a americkým letectvem na konci války. Argumenty

¹¹⁹ Bohrmann, Dönitz, Frank, Frick, Funk, Göring, Jodl, Kaltenbrunner, Keitel, Neurath, Raeder, Ribbentrop, Rosenberg, Sauckel, Seyss-Inquart a Speer.

¹²⁰ Nařídil násilnou evakuaci a zapálení domů v jednom severním okrsku Norska, stál u zrodu nařízení, podle něhož jakýkoli civilista, který se dopustil útoku směřujícího proti německému vojsku, má být zabit bez vojenského procesu.

¹²¹ Vydal např. rozkaz na základě Hitlerova nařízení zastřelit i ty vojáky, kteří se pokoušejí vzdát se.

¹²² Konfiskací a vykrádáním muzeí a knihoven.

¹²³ Yves Beigbeder, *Judging War Criminals, The Politics of International Justice*, New York 1999, str. 47.

byly ale vyvráceny odkazem na omezení Statutu na stíhání osob z evropských zemí Osy. Podle článku 18 Statutu se soud má zabývat pouze případy na základě obžaloby.

3.2.3. Zločiny proti lidskosti

Definice zločinů proti lidskosti do značné míry kryla s výčtem válečných zločinů. Podle článku 6, písmeno c) Statutu sem patřila vražda, vyhlazování, zotročování civilního obyvatelstva, deportace nebo jiné ukrutnosti spáchané proti civilnímu obyvatelstvu před válkou nebo za války, nebo pronásledování na základě rasových, náboženských či politických důvodů při páchání kteréhokoli zločinu spadajícího pod pravomoc tribunálu bez ohledu na to, zda bylo porušeno vnitrostátní právo země, kde byly zločiny spáchaný. Podstatné je zaměření se na civilní obyvatelstvo. Právě tato skutková podstata měla být základem pro stíhání holocaustu. Měly být potrestány zločiny páchané před vypuknutím druhé světové války na vlastním obyvatelstvu, které nemohly být podřazeny pod válečné zločiny, představující porušení mezinárodního humanitárního práva, jež chrání osoby jiné válčící strany.

Nicméně na základě omezení možnosti stíhání tohoto zločinu pouze „v souvislosti se zločiny proti míru či zločiny válečnými“ podle článku 6 písmeno c Statutu mohl tribunál soudit jen zločiny proti lidskosti spáchané v rámci mezinárodního ozbrojeného konfliktu. Zločiny před vypuknutím války (tj. před 1. září 1939) se tak nezabýval. Nutno poznamenat, že zákon č. 10 Kontrolní rady Spojenců, který představoval právní základ pro následující procesy, konané v americké okupační zóně, už tuto omezující podmínku, vztahující se na *war nexus* (souvislost s válkou), neobsahoval, a tak umožňoval stíhání zločinů páchaných před válkou. Tribunál se také v této souvislosti zaměřil pouze na stíhání zločinů spáchaných na cizích státních příslušnících, nikoli na Němcích (tj. na německých židech, příslušnících národnostních menšin, politických odpůrcích režimu apod.). Tato skutečnost představovala jednu z největších slabín procesu. Spojenci se obávali, že stíhání zločinů páchaných na vlastním obyvatelstvu by znamenalo zásah do státní suverenity, jaký v tu dobu nebyl ještě myslitelný. Zločiny páchané na německém

obyvatelstvu před vypuknutím války tak byly souzeny až v rámci následných procesů spojeneckých okupačních soudů.

Co se týká inspiračního zdroje, trestnost zločinů proti lidskosti se dovozovala na základě Martensovy klauzule obsažené v preambuli obou Haagských úmluv o zákonech a obyčejích války s připojeným Řádem války pozemní - z roku 1899 a 1907: „ ... v případech, které nejsou zahrnuty v ustanoveních Řádu, obyvatelstvo ... zůstane pod ochranou a vládou zásad mezinárodního práva, jak jsou patrné ze zvyklostí existujících mezi civilizovanými národy, ze zákonů lidskosti a z požadavků veřejného svědomí ...“ Již po skončení první světové války se uvažovalo o stíhání Turků odpovědných za zločiny proti lidskosti, za něž byl označen masakr arménského obyvatelstva v roce 1915. I zde byl již učiněn odkaz na Martensovu klauzuli. Smlouva ze Sèvres z roku 1920, uzavřená mezi Spojenci a Tureckem, sice předvíдалa vydání těchto osob, ale vzhledem k tomu, že nedošlo k její ratifikaci, její ustanovení se neaplikovala. V roce 1923 ji nahradila smlouva z Lausanne, která už neobsahovala žádné ustanovení o případném stíhání a naopak předvíдалa amnestii těchto důstojníků. Spojenci byli totiž po bolševické revoluci v Rusku v roce 1917 natolik zaměstnání stabilitou v Turecku, že si nepřáli rozhněvat elitu země tvořící přirozenou jižní hranici komunistického režimu a kontrolující přístup do Středozemního moře. A tak se první stíhání zločinů proti lidskosti konalo až v Norimberku.

Nutno ještě poznamenat, že jak v případě válečných zločinů, tak v případě zločinů proti lidskosti byly jednotlivé body obžaloby (např. vražda nebo krádež) trestné i podle německého vnitrostátního práva (podle trestního zákoníku), u osob stíhaných před norimberským tribunálem byly tyto zločiny páčány, resp. nařizovány navíc v masovém rozsahu. Také v případě zločinů proti lidskosti nashromáždil soud dostatečný počet důkazních materiálů, vyhledány byly zejména v archivech dvou úřadů SS: RSHA (*Reichssicherheitshauptamt*) a WVHA (*Wirtschafts- und Verwaltungshauptamt*), které se podílely na vyvražďovací mašinérii.

4. PRŮBĚH PROCESU

„Zločiny, které se tu snažíme odsoudit a potrestat byly tak promyšlené, zlovolné a ničivé, že civilizace nemůže snést, aby byly ignorovány, protože by nemohla přežít, kdyby byly opakovány,“ pronesl hlavní žalobce USA Robert H. Jackson ve své zahajovací řeči.¹²⁴ Historicky první mezinárodní trestní soud (Mezinárodní vojenský tribunál) zasedal od 20. listopadu 1945 do 1. října 1946, přičemž zahajovací zasedání se konalo v Berlíně v budově Kontrolní rady Spojenců (dříve říšského Nejvyššího soudu) již 18. října 1945 (na základě ustanovení Statutu, jímž se vyšlo vstříc sovětské straně). Poté proces proběhl v Norimberku, který byl jako místo konání procesu prosazen Spojenými státy, neboť se nacházel v jejich okupační zóně. Navíc budova justičního paláce, kde tribunál zasedal, byla bombardováním téměř nepoškozena a představovala dostatečnou logistickou základnu, disponovala i vězením. Norimberk navíc vyhovoval i jako symbolické místo, jedno z center třetí říše, místo konání říšských stranických sněmů a vyhlášení norimberských zákonů. Právě zde měli být potrestáni strůjci nacistického bezpráví, které bylo formálně kodifikováno v podobě zákonů, jež se přičily veškeré spravedlnosti a morálce.

Tribunál obvinil ještě v Berlíně 24 osob, z nichž 22 bylo poté obžalováno i v Norimberku (jeden z obviněných, Robert Ley, vůdce Německé pracovní fronty, spáchal 25. října 1945 sebevraždu, a další, významný průmyslník Gustav Krupp, byl shledán senilním). Výběr obžalovaných byl velmi složitý. Hitler, Goebbels, Himmler a Heydrich byli mrtví. Hitler a Goebbels spáchali sebevraždu 30. dubna 1945, Himmler při svém zatčení Brity o dva týdny později spolkl pilulku s kyanidem. Jako zástupce propagandy byl místo Goebbelse vybrán málo známý Hans Fritzsche. Truman chtěl na lavici obžalovaných také nějakého zástupce německého průmyslu. Obžalován byl původně Gustav Krupp, ačkoli ve skutečnosti měl být obžalován jeho syn Alfried, který vedl otcův podnik, zatímco starý průmyslník byl už senilní (proti Alfriedovi byl pak veden jeden z následujících procesů). Na místo Kruppa poté

obžalovali za německé hospodářství Hjalmara Schachta (prezidenta říšské banky a ministra hospodářství), který byl nakonec zproštěn obžaloby. Neprokázala se mu vina ani u jednoho z bodů obžaloby. Navíc se zjistilo, že byl v nacistické době (od roku 1944) dokonce vězněn v koncentračním táboře (Flossenbürg) kvůli kontaktům na muže 20. července. Zproštění obžaloby byli i Franz von Papen, bývalý říšský kancléř, poté vicekancléř v Hitlerově kabinetě a pozdější velvyslanec ve Vídni a v Ankaře, a Hans Fritzsche, vedoucí říšského rozhlasu, resp. vedoucí zpravodajství v tiskovém oddělení ministerstva propagandy.¹²⁵

Co se týká dalších obžalovaných, figurovali mezi nimi představitelé nacionálně socialistického vedení, armády včetně admirality, válečného hospodářství i propagandy. Dvanáct osob bylo odsouzeno k trestu smrti oběšením. Byli to Joachim von Ribbentrop, říšský ministr zahraničí, dále generálplukovník Alfred Jodl (Hitlerův poradce ve strategických záležitostech), Arthur Seyß-Inquart (říšský komisař pro obsazené Nizozemí), generál polní maršál Wilhelm Keitel (šéf vrchního velení wehrmachtu), Ernst Kaltenbrunner (šéf bezpečnostní policie a SD), Alfred Rosenberg (říšský ministr pro východní okupovaná území), Hans Frank (generální guvernér Polska), Wilhelm Frick (říšský ministr vnitra a poté říšský protektor Čech a Moravy), Julius Streicher (vydavatel antisemitského listu *Stürmer*), a Fritz Sauckel (zplnomocněnec pro pracovní nasazení). V nepřítomnosti byl k trestu smrti oběšením odsouzen Martin Bormann (který byl nezvěstný). Hermann Göring, klíčový obžalovaný v procesu, byl rovněž odsouzen k trestu smrti, nicméně popraven nebyl, protože těsně před výkonem rozsudku spáchal sebevraždu. Tři obžalovaní byli odsouzeni na doživotí (Rudolf Hess, od roku 1933 Hitlerův zástupce v NSDAP, dále Walter Funk, říšský ministr hospodářství, a Erich Raeder, vrchní velitel válečného námořnictva) a ostatní k odnětí svobody mezi 10 a 20 lety. Albert Speer, architekt, generální stavební inspektor pro Berlín a říšský ministr zbrojení, a Baldur von Schirach, vůdce říšské mládeže, byli odsouzeni na 20 let. Konstantin von Neurath, ministr zahraničních věcí v letech 1932 až 1938 a od roku 1939 (fakticky do

¹²⁴ www.law.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/nuremberg/nuremberg.htm, 20.3.2007.

roku 1941, oficiálně do roku 1943)¹²⁶ říšský protektor Čech a Moravy, byl odsouzen na 15 let a velkoadmirál Karl Dönitz, po Hitlerově sebevraždě oficiálně v čele říšské vlády, byl odsouzen k 10 letům vězení.

Vedle individuálních obžalovaných byl proces veden také proti nacistickým organizacím. V obžalobě z 6. října 1945 figurovalo politické vedení NSDAP, SS, gestapo, SD, SA, německá říšská vláda a generální štáb a vrchní velení německého wehrmachtu. Zatímco politické vedení NSDAP, SS (s výjimkou jezdeckta SS a nucených členů, kteří nespáchali žádné zločiny), gestapo a SD byly (v rozsudku z 30. září 1946) prohlášeny za zločinecké organizace a odsouzeny, SA, německá říšská vláda a generální štáb a vrchní velení německého wehrmachtu odsouzeny nebyly. Členové uvedených organizací, stejně jako jednotliví výše vyjmenovaní obžalovaní, byli obviněni ze spáchání zločinů proti míru, válečných zločinů a zločinů proti lidskosti a ze spiknutí za účelem spáchání takových zločinů.¹²⁷

V průběhu procesu bylo nutné dokázat zločinecký charakter jednotlivých organizací. Klíčovou roli hrálo, zda se jednalo o dobrovolné členství, zda členové věděli o zločinných cílech organizace a zda se jednalo o celistvé, jednotné organizace. Zatímco velitelé SS, SD a gestapa se snažili dokázat bezúhonnost svých funkcí, zástupci obžaloby jim dokázali účast na holocaustu, pronásledování církví, vraždění duševně nemocných, pokusech na lidech, rabování a násilnostech na východní frontě i na dalších zločinech. Odsouzeno bylo i politické vedení NSDAP. Prokázány byly zločinecké cíle těchto organizací. SA byla naopak zproštěna obžaloby, protože od roku 1934 představovala nevýznamnou složku, jejíž členové s jistými výjimkami se nepodíleli na páchání zločinů a ani o nich zpravidla nevěděli.¹²⁸ U německé říšské vlády a generálního štábu bylo zpochybňováno, zda se jedná o jednotnou, celistvou organizaci. Říšská vláda jako taková se po roce 1937

¹²⁵ Oba byli pak v rámci denacifikačních procesů odsouzeni, Franz von Papen k 8 letům pracovního tábora, roku 1949 byl propuštěn na svobodu, Hans Fritzsche k 9 letům pracovního tábora, propuštěn byl v roce 1950.

¹²⁶ Od roku 1941 na dovolené (*beurlaubt*).

¹²⁷ Heinz Boberach, *Das Nürnberger Urteil gegen verbrecherische Organisationen und die Spruchgerichtsbarkeit der Britischen Zone*, Koblenz, ZNR 12 (1990), str. 41.

¹²⁸ Heinz Boberach, *Das Nürnberger Urteil gegen verbrecherische Organisationen und die Spruchgerichtsbarkeit der Britischen Zone*, Koblenz, ZNR 12 (1990), str. 44.

takřka nescházela¹²⁹ a proti každému z jejích členů mohlo být vedeno řízení jednotlivě (z 27 ministrů, kteří od začátku války zastávali funkci, sedělo 12 na lavici obžalovaných a 8 bylo mrtvo). Ani v případě generálního štábu nebyla vyloučena odpovědnost jednotlivých generálů a představitelů armády (z nichž Jodl a Keitel byli obžalováni a odsouzeni během norimberského procesu), generální štáb jako takový ale nebyl prohlášen za zločineckou organizaci.

Norimberský proces trval 218 jednacích dnů, žalobci předložili 2630 důkazních materiálů, bylo vyslechnuto 270 svědků.¹³⁰ Řízení se zúčastnilo se třicet pět obhájců.¹³¹ Jedním z nejvýznamnějších byl profesor Herman Jahrreiß, odborník na mezinárodní právo z Kolína nad Rýnem, který zastupoval Alfreda Jodla. Při obhajobě svého mandanta, obžalovaného a posléze odsouzeného na základě všech čtyř bodů obžaloby, se odvolával na plnění rozkazů vojákem, přičemž veškerou vinu se snažil přenést na Hitlera. Obhájci vznášeli námitky, že „to, co bylo včera právem, nemůže být dnes považováno za bezprávi“. Na tento argument lze odpovědět pomocí tzv. *Radbruch'sche Formel*, pojmenované podle právního filozofa a politika Gustava Radbrucha (1878 – 1949), ordinária na univerzitách v Královci, Kielu a Heidelbergu a v letech 1921 – 1923 říšského ministra spravedlnosti. Tato formulace zní: „Pokud je zákon nebo rozkaz v tak obrovském a zjevném rozporu ke spravedlnosti, že jej lze považovat za nesprávné právo, které porušuje spravedlnost, zbavuje povinnosti být

¹²⁹ Heinz Boberach, *Das Nürnberger Urteil gegen verbrecherische Organisationen und die Spruchgerichtsbarkeit der Britischen Zone*, Koblenz, ZNR 12 (1990), str. 44.

¹³⁰ Thomas Darnstädt, *Das Weltgericht*, in *Der Spiegel* 42/2006, str. 68.

¹³¹ Klaus Kastner, *Die Völker klagen an. Der Nürnberger Prozess 1945 – 1946*, Darmstadt 2005, str. 70. Říšského maršála Göringa zastupoval Dr. Otto Stahmer, Rudolfa Heße Dr. Günther von Rothscheid a po 5. únoru 1946 Dr. Alfred Seidl, Martina Bormanna Dr. Friedrich Bergold, Joachima von Ribbentropa Dr. Fritz Sauter a od 5. ledna 1946 Dr. Martin Horn, Franze von Papen zastupoval Dr. Egon Kubuschok, Wilhelma Keitela Dr. Otto Nelke, Alfreda Jodla Prof. Dr. Franz Exner a Prof. Dr. Hermann Jahrreiß, Dr. Ericha Raedera zastupoval Dr. Walter Siemers, Karla Dönitze soudce námořnictva Otto Kranzbühler, Dr. Ernsta Kaltenbrunnera zastupoval Dr. Kurt Kaufmann, Alberta Speera Dr. Hans Flächsner, Fritze Sauckela Dr. Robert Servatius, Dr. Hjalmar Schachta zastupoval Dr. Rudolf Dix, Waltera Funka Dr. Fritz Sauter, Hanse Franka Dr. Alfred Seidl, Dr. Arthura Seyß-Inquarta zastupoval Dr. Gustav Steinbauer, Alfreda Rosenberga Dr. Alfred Thoma, Konstantina von Neuratha Dr. Otto von Lüdinghausen, Wilhelma Fricka Dr. Otto Pannenbecker, Julia Streichera Dr. Hans Marx, Hanse Fritzsche zastupoval Dr. Heinz Fritz, Baldura von Schirach Dr. Fritz Sauter. Říšský kabinet zastupoval Egon Kubuschok, politické vedení NSDAP Robert Servatius, SS a SD Ludwig Babel, Horst Pelckmann, Carl Haensel, Hans Gawlik, SA Georg Boehm a Martin Loeffler, gestapo Rudolf Merkel a vrchní velení a generální štáb wehrmachtu Franz Exner a Hans Laternser.

vázán takovým zákonem nebo rozkazem“.¹³² Další námitky obhájců se týkaly výše zmíněného argumentu *tu quoque* (tj. že ostatní strany konfliktu také porušily mezinárodní právo), v případě zločinu agrese se odvolávali na zákaz retroaktivity trestní sankce a v případě „spiknutí“ na neexistenci takové skutkové podstaty v kontinentálním právu. Dále upozorňovali na to, že řada jimi předložených důkazů byla odmítnuta jako irelevantní a také že soud sám nevyslechl všechny svědky a často vycházel z protokolů o výslechu, přednesených obžalobou, což umožňuje angloamerický trestní proces, nikoli ovšem kontinentální (jak o tom bude pojednáno níže). Obžalobě se ovšem podařilo námitky obhajoby ve většině případů svými argumenty vyvrátit.

Veškeré logistické náklady spojené s procesem převzaly Spojené státy a jejich obžaloba předložila také hlavní důkazy, resp. největší množství důkazů, při jejichž sbírání, umožněném obsazením německého území, pomohla především americká armáda. Jacksonův tým byl také nejpočetnější, čítal 200 lidí, britský jen 34, francouzská a sovětská skupina obžaloby byly ještě menší. Proces stál na dnešní poměry okolo 850 milionů EUR, spotřebováno bylo např. 5 milionů listů papíru, společnost IBM poskytla překladatelům sluchátka (celkem 550 sluchátek), zaručující simultánní překlad, poprvé byl film použit jako důkaz u soudu (zejména film natočený sovětskou armádou při osvobozování vyhlazovacího tábora v Osvětimi). Proces sledovalo přes 250 novinářů z celého světa¹³³ (mezi nimi např. i spisovatel Erich Kästner, Ernest Hemingway, John Steinbeck, John Dos Passos, Louis Aragon, Erika Mann, básník Alfred Döblin, Jan Drda nebo Willy Brandt), kteří podali o jeho průběhu hodnotná svědectví.

¹³² Klaus Kastner, Das Internationale Militärtribunal 1945 – 1946, Die juristische Basis („Nürnberg als Rechtsfrage“), in http://www4.justiz.bayern.de/olgn/imt/verf/kastner_np_langtext.htm, 29.5.2007.

¹³³ Thomas Darnstädt, Das Weltgericht, in Der Spiegel 42/2006, str. 68.

5. SLOUČENÍ RŮZNÝCH PRÁVNÍCH TRADIC PŘI VYTVOŘENÍ STATUTU TRIBUNÁLU A PŘI PROCESU

5.1. Vliv angloamerického právního systému

Nejen Statut, ale i Pravidla řízení a proces samotný do značné míry odrážely angloamerické právní tradice, neboť při jejich tvorbě, jak již bylo zdůrazněno výše, sehráli klíčovou roli Američané, především pak hlavní žalobce USA Robert H. Jackson. Co se týká Statutu, jedním z nejvýznamnějších prvků anglosaské právní doktríny je koncept spiknutí (*conspiracy*), který figuruje v článku 6 Statutu a pak se stal také samostatným bodem obžaloby. Tento institut, jehož zakotvení do právního aktu zakládajícího norimberský tribunál navrhl Murray Bernays, právník z amerického ministerstva obrany, za podpory svého ministra Stimsona a který prosadil při vyjednáváních Jackson, byl pro kontinentální právo konceptem neznámým, a tak vyvolával řadu námitek nejprve ze strany Francie a Sovětského svazu (při vyjednávání Statutu) a poté obhájců obžalovaných.

Tento koncept byl nicméně velmi nápaditou strategií možnosti stíhat velké množství pachatelů, počínaje vůdci, organizátory, podněcovateli, spolupachateli až po jednotlivé vykonavatele, a to na základě jejich účasti na provádění společného plánu nebo spiknutí. V centru pozornosti stál tzv. *Nazi Master Plan*, předvídací porušení versailleského mírového uspořádání, znovuzískání území ztracených za první světové války a obývané tzv. rasově určenými Němci a dobytí dalších území na východě po získání totální moci v Německu. Pod spiknutí chtěl Bernays zahrnout i holocaust, s tím ovšem nesouhlasili ostatní Spojenci, vedle Francouzů a Sovětů ani Britové, a tak byl holocaust stíhán v rámci samostatné skutkové podstaty „zločiny proti lidskosti“. Jak bylo ovšem poznamenáno v souvislosti se zločiny proti lidskosti, ty byly před norimberským soudem stíhány, jen pokud byly spáchány za války, a to na neněmeckém obyvatelstvu. Vyvražďování německého židovského obyvatelstva bylo pak souzeno teprve v následných procesech. V rámci spiknutí byla stíhána porušení

versailleské mírové smlouvy (znovuvyzbrojování, zavedení všeobecné branné služby 16. března 1935, obsazení demilitarizovaného Porýní 7. března 1936), agresivní činy vůči Rakousku a Československu, plánování a provedení útoku na Polsko, plánování a provedení útoku na Dánsko, Norsko, Belgie, Nizozemí, Lucembursko, Jugoslávii a Řecko (v období 1939 až 1941), čímž došlo k porušení Briand-Kellogova paktu z roku 1928, německá invaze do Sovětského svazu 22. června 1941 (za porušení paktu o neútočení z 23. srpna 1939), spolupráce s Itálií a Japonskem a útočná válka proti USA.¹³⁴ Ze spiknutí byli obžalovaní, nutno podotknout, stíhání pouze v souvislosti s dalšími body obžaloby, tj. spiknutí bylo jakýmsi akcesorickým bodem obžaloby, vázajícím se na jiný bod obžaloby, resp. na jinou skutkovou podstatu. Ve Statutu navíc samostatnou skutkovou podstatu netvořil, představoval součást skutkové podstaty agrese.

Nutno rovněž vyzdvihnout, že nebyť americké angažovanosti v této záležitosti, Statut by zřejmě vůbec neobsahoval skutkovou podstatu agrese. Tato skutková podstata byla pro Velkou Británii, Francii i Sovětský svaz těžko akceptovatelná, a to pokaždé z jiných důvodů. Velká Británie, přestože po první světové válce v protestní nótě proti odmítnutí vydání císaře Viléma II. Nizozemím označila agresi za mezinárodní zločin, zprvu při vyjednáváních o přípravě norimberského procesu protestovala proti začlenění tohoto zločinu do Statutu, neboť se obávala, že by tak došlo k nepřiměřenému zásahu do suverenity států a z tohoto důvodu by mohla být napadána jurisdikce tribunálu. Francouzští zástupci namítali, že označení útočné války za mezinárodní zločin a souzení jednotlivců za její rozpoutání neodpovídá stavu platného mezinárodního práva. Podle jejich pojetí se jedná o porušení mezinárodního práva, zejména mezinárodních smluv, které ovšem není v žádném právně závazném dokumentu za zločin označeno. Obávali se, že začleněním této skutkové podstaty do Statutu se budou pohybovat na tenkém ledě a že její projednávání zkomplikuje celý proces. Naopak prosazovali stíhání jednotlivců za porušení zákonů a obyčejů války, tj. za válečné zločiny, jelikož se jedná o etablovanou skutkovou podstatu - stíhání pachatelů válečných zločinů předvíдалa už

¹³⁴ www.yale.edu/lawweb/avalon/imt/proc/count1.htm, 15.3.2006.

Haagská úmluva z roku 1907. Toto stíhání sice předvídala pouze na vnitrostátní úrovni, ale vzhledem k neúspěchu lipských procesů po první světové válce, se dala ospravedlnit nutnost stíhání těchto zločinů na mezinárodní úrovni.

Také Sověti protestovali proti začlenění agrese do Statutu, a to (jak bylo předestřeno již výše) ze strachu, aby sami nebyli později obviněni z podílu na napadení Polska a z napadení Finska. Obávali se dalekosáhlých následků takového rozhodnutí pro mezinárodní politiku. Stále se snažili prosazovat omezení jednotlivých skutkových podstat pouze na německý případ. Jak již bylo popsáno výše, Američané sice souhlasili s omezením Statutu na stíhání německých zločinců, ale zdůraznili, že jednotlivé skutkové podstaty musí být formulovány obecně, aby přispěly ke stabilizaci mezinárodního práva v tomto směru a aby se nejednalo o „právo vítězů nad poraženými“. Skutkovou podstatu agrese považovali za nejdůležitější ze všech. Jackson na jejím začlenění trval, a pokud by se mu ji nepodařilo prosadit, zřejmě by vyjednávání o Statutu přerušil. Soud měl mít odstrašující účinek do budoucna. Nešlo jen o to, potrestat jednotlivé zločiny, k nimž došlo v průběhu války, ale zejména odsoudit její rozpoutání.

Lze považovat za obrovskou zásluhu americké delegace a politiky tehdejší doby, že se podařilo prosadit tuto skutkovou podstatu do Statutu. Její začlenění a souzení agrese před norimberským tribunálem přispělo spolu s ustanoveními Charty OSN ke stabilizaci kogentního zákazu útočné války v mezinárodním právu. Agrese zakládá mezinárodní zločin a jednotlivci odpovědní za ni jsou vinni ze spáchání zločinu podle mezinárodního práva (slovy dnešní mezinárodněprávní terminologie). O jak citlivou problematiku se ještě v dnešní době jedná, vypovídá nemožnost přijetí definice agrese do Statutu Mezinárodního trestního soudu, založeného Římskou smlouvou z roku 1998 (přestože tento Statut již vstoupil v platnost a tribunál v Haagu zahájil svou činnost, otázka možnosti souzení za agresí zůstává stále otevřená). Nutno pro úplnost podotknout, že možnost stíhání rozpoutání útočné války předvídala již Versailleská smlouva po skončení první světové války, a tak se v případě norimberského Statutu nejednalo o naprosté novum v mezinárodním právu. To, že ke stíhání císaře Viléma II. nedošlo, lze přičíst politické konstelaci té doby, nicméně

jistý precedens, minimálně co do smluvního ustavení, zde byl. Útočnou válku zakazoval navíc výše zmíněný Briand-Kelloggův pakt.

Co se týká dalšího přínosu Američanů norimberskému procesu, klíčovou roli sehrálo prosazení stíhání nacistických organizací. Také s tímto konceptem přišel Murray Bernays a Jacksonovi připadla velmi obtížná úloha tento návrh prosadit. Zatímco Britové souhlasili, francouzští zástupci namítali, že takové stíhání neodpovídá zásadám kontinentálního procesu. Sovětští delegáti nejprve namítali, že nemá smysl soudit organizace, které už stejně byly rozpuštěny.¹³⁵ Stíhání organizací jako takových navíc neodpovídá sovětskému právnímu pojetí. Když Američané a Britové na konceptu trvali, tak Sověti alespoň navrhovali, aby byl proces zaměřen na vůdce a členy organizací a po jejich výslechu aby byla celá organizace označena za zločineckou.¹³⁶ Sověti dále prosazovali, aby všechny obžalované organizace byly prohlášeny za zločinecké, k čemuž ovšem nedošlo (viz výše). Koncept odsouzení jednotlivých organizací v Bernaysově návrhu představoval účinné řešení možnosti stíhat velké množství osob na základě jejich členství v organizaci, označené za zločineckou, v budoucích procesech. Členství ve zločinecké organizaci bylo trestné i na základě § 128 německého trestního zákoníku.

Nutno podotknout, že členové nebyli v následných procesech souzeni na základě kolektivní, ale individuální viny. Zkoumány byly v každém případě okolnosti, za nichž členství v organizaci vzniklo, tj. zda byl vstup dobrovolný nebo nucený apod. Rozsah trestu odpovídal rozsahu napáchaných trestných činů a míře zavinění u nich. Obavy německého obyvatelstva, že dojde k masovému stíhání, se nenaplnily. Následné procesy odsoudily jen zlomek skutečných pachatelů a tresty byly v drtivé většině případů mírné. Co je ale nutné vyzdvihnout, je význam odsouzení organizací jako SS, SD, gestapo nebo korpus politického vedení NSDAP v tak důležitém procesu, jakým byl proces norimberský. O tom, že soud postupoval s přihlédnutím k polehčujícím okolnostem a k odsouzení nedošlo *a priori*, svědčí

¹³⁵ Klaus Kastner, Die Völker klagen an. Der Nürnberger Prozess 1945 – 1946, Darmstadt 2005, str. 50.

¹³⁶ George Ginsburgs, Moscow's Road to Nuremberg. The Soviet Background to the Trial, The Hague, Boston, London 1996, str. 98.

skutečnost, že řada organizací (ač jejich jednotliví členové spáchali zločiny) za zločinecké prohlášena nebyla.

Vzhledem k významu role, jakou sehráli Američané při projednávání Statutu a Pravidel řízení, nepřekvapí, že také řízení samotné bylo z velké míry ovlivněno angloamerickými prvky. Anglosaský trestní proces se od kontinentálního podstatně liší. Zatímco Britové a Američané vychází z akuzací (obžalovací) zásady, založené na *common law*, tj. obecném právu vytvářeném soudy, stavícím původně na precedencích britských královských soudů, francouzský systém aplikuje tzv. inkviziční (vyšetřovací) zásadu, založenou na římském právu. Také Sovětský svaz vycházel z vyšetřovací zásady¹³⁷, modifikované ovšem vlastní koncepcí „socialistické justice“. Norimberský proces představuje pak jakési smíšené řízení, konglomerát angloamerických a kontinentálních procesních prvků, přičemž angloamerické prvky dominují. Vychází z angloamerické akuzací zásady. Tato zásada znamená, že řízení je zahájeno na základě obžaloby žalobce, který je pánem sporu (*dominus litis*). Soudní jednání má pak charakter kontradikce (*adversial nature*), tj. sporu mezi žalobcem a obžalovaným, resp. jeho obhájcem.¹³⁸ Strany řízení jsou si rovny a soudce má v klasickém angloamerickém procesu spíše roli arbitra, v norimberské procesu však hrál soudce pod vlivem kontinentálního práva důležitější úlohu (na což bude poukázáno v rámci následující kapitoly), nicméně řízení v Norimberku mělo výrazně kontradiktorní charakter, jehož markantním prvkem je křížový výsledek, který bude přestaven níže.

Pro osvětlení rozdílu je vhodné ještě nastínit podobu kontinentální inkviziční (vyšetřovací), resp. po Velké francouzské revoluci neinkviziční zásady, založené na římském právu a také na právu kanonickém (církevním). V tomto typu řízení figuruje institut přípravného řízení a vyšetřovacího soudce (ve Francii *juge d'instruction*, v Německu *Untersuchungsrichter*). Takovéto řízení v angloamerickém trestním procesu neexistuje, důkazy jsou shromažďovány a prováděny až v průběhu samotného procesu, po podání obžaloby. Jedním z projevů vyšetřovací zásady je

¹³⁷ J. M. Van Bemmelen, Introduction, in: Ferdinand Feldbrugge, *The Federal Criminal Law of the Soviet Union*, Leyden 1959, str. 32.

¹³⁸ Dagmar Čiřářová – Karel Hasch – Jiří Jelínek – Václav Mandák – Vlastimil Matula – Antonín Růžek – Zdeněk Sovák – Jan Štěpán, *Trestní právo procesní*, Praha 1999, str. 55.

zásada oficiality, která znamená, že orgány činné v trestním řízení musí na základě své úřední povinnosti (*ex officio*) provést určité procesní úkony. Nemohou od jejich provedení ustoupit, ani když si to strany shodně přejí. Konkretizací vyšetřovací zásady je dále zásada vyhledávací, která kontrastuje se zásadou projednávací a která znamená, že orgány činné v trestním řízení mají povinnost zjistit materiální pravdu, z úřední povinnosti zjišťovat skutečnosti v neprospěch i ve prospěch obviněného, resp. obžalovaného. Úlohu zajistit důkazy ve prospěch obžalovaného má v angloamerickém právním okruhu – stejně jako v norimberském procesu - obhájce obžalovaného.

V angloamerickém právním systému hraje velkou roli žalobce. Při podání obžaloby se uplatňuje princip oportunitity, což znamená, že žalobce sám podle vlastního uvážení rozhoduje, zda podá obžalobu a v jakém rozsahu (nemusí tak činit z úřední povinnosti, jak je tomu u vyšetřovací zásady kontinentálního systému). Rozhoduje tak zpravidla na základě účelnosti (z důvodu kapacity soudu nelze stíhat všechny pachatele) a na základě pravděpodobné úspěšnosti (tj. zda má obžaloba šanci na úspěch). Tato kritéria se v zásadě uplatnila také v norimberském procesu – při výběru obžalovaných. V angloamerickém právním prostoru také existuje možnost uznání obžaloby obžalovaným (tj. cítí-li se být vinen), v tomto případě projednávání věci odpadá a soudce se omezuje na rozhodnutí o výši trestu.¹³⁹ Takto zkrácené řízení není v kontinentálním právním okruhu přípustné. Norimberský tribunál se v souladu s angloamerickým právem ptal obžalovaných na začátku procesu, zda se cítí být vinni nebo nevinni (za účelem případného zkrácení procesu).

Co se týká samotné obžaloby, zde je patrný kompromis mezi angloamerickým a kontinentálním systémem. Obžalovací spis sice musí obsahovat, jak to vyžaduje kontinentální právo, detailní popis všech trestných činů, kvůli nimž je obžalovaný stíhán, včetně všech listin, na nichž se obžaloba zakládá, což obžalovaným, jimž je spis předem doručen, umožňuje řádnou přípravu obhajoby, zároveň ale v souladu s angloamerickým typem procesu není nutné, aby obžalovací spis obsahoval také

¹³⁹ Dagmar Císařová – Karel Hasch – Jiří Jelínek – Václav Mandák – Vlastimil Matula – Antonín Růžek – Zdeněk Sovák – Jan Štěpán, Trestní právo procesní, Praha 1999, str. 444.

veškerý důkazní materiál.¹⁴⁰ Této skutečnosti Úřad obžaloby ve značné míře využil a dodával další listinné důkazy v průběhu procesu. Role obžaloby byla oproti kontinentálnímu právu značně posílena. Důležité je právo zahajovací řeči (*opening statement*) a právo vyvrátit tvrzení obhajoby v závěrečné řeči (*closing statement*).¹⁴¹

Zcela neobvyklý pro kontinentální právo a naopak typický pro angloamerický proces je tzv. „křížový výslech“ (*cross examination, Kreuzverhör*). Jedná se o procesněprávní institut vyplývající z kontradiktorně vedeného procesu. Obě strany, nikoli soudce jako v kontinentálním systému, vyslychají své svědky i svědky protistrany. Nejprve proběhne výslech svědků obžaloby obžalobou, poté tyto svědky vyslechne protistrana, tj. obhajoba v tzv. protivýslechu. Poté jsou vyslycháni svědci obhajoby, a to nejprve obhájcem a poté žalobcem, tzn. že nejprve si každá ze stran nejprve vyslechne své svědky a pak dojde k protivýslechu. Nejvyšší soud USA tvrdí, že křížový výslech představuje „nejdokonalejší právní prostředek zjištění pravdy“.¹⁴² Slabinou tohoto způsobu výslechu je ovšem možnost zmatení svědka. Nepředpokládá se, že svědek souvisle vypoví, co o dané věci ví, jak je tomu v kontinentálním procesu. Naopak jsou mu pokládány otázky. Velkou roli zde hrají obhájci, kteří musí sami sbírat důkazy ve prospěch obžalovaného a provádět výslech svědků stejně jako obžaloba.

Pro německé obhájce v norimberském procesu byl křížový výslech něčím těžko pochopitelným, a tak se řada z nich příliš neosvědčila. Byly však i výjimky, např. advokát admirála Dönitze, Dr. Kranzbühler, který se při výslechu velmi rychle orientoval a jemuž se dokonce podařilo uplatnit pro případ námořní války soudem odmítaný argument *tu quoque*, konkrétně poukázal na to, že některé rozkazy, stejné jako Dönitz, vydala i britská admirálita a také americké námořnictvo v Pacifiku.¹⁴³ Dönitz nakonec vyvázl s jedním z nejmírnějších trestů (10 let vězení). Rovněž obžalovaní vystupovali v křížovém výslechu v roli svědků, a to pod sankcí křivé

¹⁴⁰ Telford Taylor, Die Nürnberger Prozesse, Hintergründe, Analysen und Erkenntnisse aus heutiger Sicht, 2. Auflage, München 1994, str. 87.

¹⁴¹ George Ginsburgs, Moscow's Road to Nuremberg. The Soviet Background to the Trial, The Hague, Boston, London 1996, str. 102.

¹⁴² Dagmar Čiřáková – Karel Hasch – Jiří Jelínek – Václav Mandák – Vlastimil Matula – Antonín Růžek – Zdeněk Sovák – Jan Štěpán, Trestní právo procesní, Praha 1999, str. 459.

výpovědi, což je opět prvkem typickým pro angloamerický proces. Těžkým oříškem pro Jacksona byl především výslech Hermanna Göringa, při němž americký hlavní žalobce pomalu začal ztrácet trpělivost. Nicméně důkazy proti Göringovi byly nezvratné, a tak byl usvědčen ze všech čtyř bodů obžaloby. Také znalci byli vyslýcháni stranami jako svědci, což je rovněž pro kontinentální právo nezvyklé a je projevem anglosaského vlivu. Jako svědci byli vyslýcháni (vedle obětí) i spolupachatelé, např. velitel vyhlazovacího tábora v Osvětimi Rudolf Höß, který byl v jednom z následujících procesů v roce 1947 odsouzen k trestu smrti a popraven.

Angloamerickým prvkem řízení je také možnost nevyslýchat všechny navržené svědky, pokud jejich výslech nepovažuje soud za podstatný pro objasnění skutečnosti. Soud rozhoduje zejména na základě předložených dokumentů, přičemž stačí přečíst protokol Úřadu obžaloby o výslechu daného svědka a svědek nemusí být předvoláván před soud.¹⁴⁴ Tato možnost představuje jakýsi průlom do zásady bezprostřednosti a ústnosti. Tato zásada znamená, že soud má rozhodovat na základě důkazů provedených před ním a má čerpat z pramene nejbližšího skutečnosti, tj. nejlépe z přímých důkazů nebo z výpovědí očitých svědků. V řadě případů ovšem nebylo možné vyslýchat svědky, protože již zemřeli, a tak se soud musel spokojit s listinnými důkazy. Podle angloamerického práva a také podle norimberského Statutu může soud odmítnout provedení některých důkazů, které považuje za nepotřebné nebo nevýznamné (*unerhebliches Material*), a to za účelem zrychlení procesu. Soud podle článku 24 Statutu volně rozhoduje o přípustnosti důkazů, přičemž článek 18 vyzývá k urychlení řízení a článek 19 Statutu zbavuje soud povinnosti držet se pevných důkazních pravidel. Právě na tyto výše zmíněné skutečnosti si obhájci stěžovali, zejména na nemožnost předvést všechny svědky a předložit listiny, které soud označil za nerelevantní.

Nicméně, přes tato pravidla mající urychlit proces, je nutné vyzdvihnout, že řízení probíhalo regulérním způsobem a soud, jak zdůraznil Robert H. Jackson, maximálně dbal práv obžalovaných, ti si např. mohli vzít slovo, svědčit ve svůj

¹⁴³ Klaus Kastner, Die Völker klagen an. Der Nürnberger Prozess 1945 – 1946, Darmstadt 2005, str. 110.

¹⁴⁴ Klaus Kastner, Das Internationale Militärtribunal 1945 – 1946, Die juristische Basis („Nürnberg als Rechtsfrage“), in http://www4.justiz.bayern.de/olgn/imt/verf/kastner_np_langtext.htm, 29.5.2007.

prospěch a na konci mít závěrečnou řeč, resp. poslední slovo. Dodržována byla zásada presumpce neviny. Obžalovaní měli možnost seznámit se včas s důvody svého obvinění, resp. obžaloby v jazyce, kterému rozumí, mohli si povolát obhájce a provádět důkazy ve svůj prospěch, měli příležitost osvětlit své postavení v rámci nacistické hierarchie a vyjádřit se ke skutkům, které spáchali. Zásady spravedlivého procesu (*fair trial*), na kterých západní Spojenci při tvorbě Statutu trvali, se koneckonců vyvinuly právě v angloamerických zemích.

5.2. Přínos kontinentálního právního okruhu

Co se týká vlivu kontinentálního práva na proces, nutno poznamenat, že byl v porovnání s vlivem angloamerického procesu menší, a tak i tato kapitola bude podstatně stručnější. Ovšem i řada jeho zásad se do Statutu i procesu samotného promítla. Nejmarkantnějším přínosem kontinentálního právního okruhu je „soudcovský“ typ procesu, nikoli porotní, jak je to pravidlem pro angloamerické řízení. Pro kontinentální právo je běžné složení senátu z více profesionálních soudců (i když pod vlivem angloamerického práva docházelo postupem času i na kontinentě v některých typech procesu k rozšiřování modelu profesionálního soudce s laickou porotou). Norimberský proces byl tedy procesem „soudcovským“ a nikoli porotním, což prosadily Francie a Sovětský svaz. Byli to soudci, kdo vynesl konečný rozsudek. Rozsudek musel být schválen třemi ze čtyř soudců. Sovětský soudce připojil své separátní votum (*votum separatum*), v němž protestoval proti osvobození tří obžalovaných (Schachta, von Papena a Fritzscheho), proti doživotí pro Hesse (na místo trestu smrti) a proti osvobození některých nacistických organizací. V ostatních věcech rozhodovala většina přítomných a při rovnosti hlasů hlas předsedy. Zástupcům soudců bylo dovoleno hlasovat v rámci tzv. „zkušebního hlasování“ (*test votes*).¹⁴⁵

Soud rovněž disponoval širokým vyšetřovacím oprávněním za účelem zjištění materiální pravdy, což je projevem kontinentální vyhledávací zásady. Nejen obžaloba

a obhajoba (jako v angloamerickém typu procesu), ale i soud má právo vyžadovat a provádět důkazy, aktivně se zapojovat při výslechu svědků, vyslýchat obžalované a vynucovat předložení dokumentů. Přes výše zmíněná omezení (že ne všichni svědci byli připuštěni před soud a že některé svědecké výpovědi nahradily záznamy z protokolů o provedení těchto výslechů obžalobou) se uplatnila zásada ústnosti a bezprostřednosti procesu (kterou lze nalézt jak v angloamerickém procesu, tak v moderním procesu kontinentálním). Zásada ústnosti procesu znamená, že soud rozhoduje na základě ústního přednesu stran a ústně provedených důkazů (*quod non est in foro, non est in mundo* – co není před soudem, není na světě).¹⁴⁶ Zásada bezprostřednosti pak znamená, že soud má vycházet z důkazů provedených před ním (a nikoli dříve před obžalobou) a má čerpat z pramene nejbližšího zjišťované skutečnosti.

Významným přínosem kontinentálního práva norimberskému procesu bylo zakotvení zásady, podle níž v obžalobě musí být obsažena všechna obvinění, která jsou proti obžalovanému vznesena, včetně jejich popisu a včetně listin, která tato tvrzení dokládají. Nicméně (na což bylo poukázáno již výše), k obžalobě nemusel být připojen veškerý listinný důkazní materiál. Dalším prvkem kontinentálního typu řízení je např. právo posledního slova obžalovaného. Obecné zásady trestního procesu, jako presumpce nevin, právo obhajoby, veřejnost, ústnost a bezprostřednost řízení jsou společné oběma právním okruhům (angloamerickému i kontinentálnímu).

¹⁴⁵ www.thirdreich.net/Nuremberg_Creating_a_court.html, 4.3.2006.

¹⁴⁶ Dagmar Čiřářová – Karel Hasch – Jiří Jelínek – Václav Mandák – Vlastimil Matula – Antonín Růžek – Zdeněk Sovák – Jan Štěpán, Trestní právo procesní, Praha 1999, str. 60.

5.3. Prvky sovětského právního řádu

Sovětští zástupci od počátku prosazovali co možná nejkratší proces po vzoru monstrprocesů, probíhajících v SSSR, končící popravou všech obžalovaných. Souhlasili s prvky zkráceného řízení, které se objevují např. v článku 18 Statutu, ale i tak považovali proces za zbytečně dlouhý. Podporovali zakotvení trestu smrti, který ovšem v tu dobu existoval ve většině právních řádů, a tak nebyl pouze sovětským specifikem. Nesouhlasili ovšem s jinými tresty a žádali pro všechny obžalované trest smrti (a také prohlášení všech obžalovaných organizací za zločinecké). Také chtěli zakotvit konfiskaci majetku obžalovaných, což ovšem Spojené státy odmítly. Vzhledem k dominanci americké strany, způsobené, jak již bylo výše řečeno zejména skutečností, že v její moci se nacházela většina klíčových zajatců, nemohli sovětští zástupci příliš prosadit své představy o procesu, což bylo zajisté výhodou jak pro obžalované, tak pro tribunál samotný a jeho legalitu a legitimitu.

I když tehdy platná sovětská ústava z roku 1936 oficiálně uznávala práva vztahující se k trestnímu procesu, jako jsou zásada stíhání pouze ze zákonných důvodů, nedotknutelnost osobnosti, bránící před nezákonným zatčením, rovnost občanů před zákonem a soudy, soudcovská nezávislost, zásada veřejnosti slyšení, záruky práva obžalovaného na obhajobu, plné a objektivní přezkoumání všech okolností případu, rovnost stran při projednání případu, v praxi sovětské justice se tyto zásady neuplatňovaly.¹⁴⁷ Neplatila presumpce neviny a odsuzováno bylo na základě kolektivní a nikoli individuální viny. Trestní zákoníky z roku 1922 a z roku 1926 vycházely z materiálního pojetí trestného činu (podle kterého je klíčová objektivní společenská nebezpečnost jednání), vedle obecné části obsahovaly i zvláštní část definující jednotlivé trestné činy, nicméně tato část nehrála významnou roli, neboť i v případě trestního práva platila zásada analogie zákona, která umožňovala konstatovat společenskou nebezpečnost jednání, i když neodpovídá žádnému z článků zvláštní části zákona.¹⁴⁸

¹⁴⁷ J. M. Van Bemmelen, Introduction, in: Ferdinand Feldbrugge, *The Federal Criminal Law of the Soviet Union*, Leyden 1959, str. 30.

¹⁴⁸ Dragutin Pelikán, *Dějiny ruského práva, Právo a společnost*, Praha 2000, str. 105.

Sovětská jurisprudenc, jejímž zástupcem byl např. A. Vyšinský, vypracovala tzv. teorii soudních důkazů. „Zdůvodňovala odmítání presumpce neviny v sovětském trestním řízení, prohlašovala za dostačující odsouzení obžalovaných na základě konstatování pravděpodobné správnosti obvinění, zveličovala význam nepřímých důkazů a za nevyvratitelný důkaz o vině obžalovaného považovala jeho přiznání“.¹⁴⁹ Američané, kteří se právě obávali vnášení sovětských prvků do procesu, prosadili, aby se žádná z těchto zásad neuplatnila. Sovětská strana od počátku trvala na vojenském charakteru procesu, což se mimo jiné projevilo např. i tím, že sovětské zástupci jako jediní nevystupovali v talárech, ale v uniformách. Sovětské zástupci požadovali pouze formální proces, který by před zraky veřejnosti odsoudil zločince, jejichž vina je již dostatečně prokázána. Toto řešení se jim však nepodařilo prosadit, a tak norimberský proces probíhal (s jistými nuancemi) podle zásad spravedlivého procesu s dodržáním presumpce neviny a řádným dokazováním. Zásluhou západních Spojenců nevyšel Sovětskému svazu pokus připsat během norimberského procesu katyňský masakr na vrub nacistickým zločincům. Sovětské svědkové byli označeni za nevěrohodné.

¹⁴⁹ Dragutin Pelikán, Dějiny ruského práva, Právo a společnost, Praha 2000, str. 107.

6. ZÁVĚR

Vytvoření norimberského Mezinárodního vojenského tribunálu pro stíhání nacistických válečných zločinců představuje významnou dějinnou událost a zásadní milník ve vývoji mezinárodního práva, které se z původně ryze mezistátního práva postupně stává právem, v němž jednotlivci začíná hrát důležitou roli, a to na jedné straně jako nositel lidských práv a na druhé straně jako nositel individuální odpovědnosti za nejzávažnější porušení mezinárodního práva, tj. za zločiny podle mezinárodního práva (jakými jsou agrese, válečné zločiny nebo zločiny proti lidskosti).

Proces byl zaměřen nejen na potrestání zločinců nacistického Německa, ale měl sloužit také dalšímu rozvoji mezinárodního práva směrem k zajištění světového míru. Právě z tohoto důvodu prosadili Američané stíhání za spiknutí za účelem rozpoutání války a za skutkovou podstatu agrese. Jak shrnuje významný právní teoretik Gustav Radbruch: „Druhý účinek norimberského řízení byl vyhrazen budoucnosti. Některé právnícké pochybnosti, které byly vysloveny proti právním základům tohoto řízení, musí ustoupit velkolepému právnímu pokroku, který se v Norimberku oznamoval ... Mezinárodní právo se mělo stát právním řádem, který nezavazuje pouze státy, ale také státníky a státní občany, a toto mezinárodní právo, které zavazuje též jednotlivce, má být zaručeno nově se vytvářejícím mezinárodním trestním právem. V budoucnu by také muž od psacího stolu, který jen nařizuje a sám si nešpiní ruce ... krví, měl být odpovědný za to, co pod jeho záštitou provedli druzí“.¹⁵⁰

Norimberský tribunál si kladl za cíl, slovy hlavního žalobce USA Roberta H. Jacksona, „nastolit řád světa podle zásad práva“.¹⁵¹ Vrchní představitelé státu se už nemohli odvolat na svou imunitu, museli nést odpovědnost za svá jednání, která závažným způsobem porušovala mezinárodněprávní řád i zásady spravedlnosti,

¹⁵⁰ Klaus Kastner, Das Internationale Militärtribunal 1945 – 1946, Die juristische Basis („Nürnberg als Rechtsfrage“), in http://www4.justiz.bayern.de/olgn/imt/verf/kastner_np_langtext.htm, 29.5.2007, str. 10.

¹⁵¹ Thomas Darnstädt, Die Neuordnung der Welt, in Der Spiegel 43/2006, str. 161.

lidskosti a morálky. „Zločiny proti mezinárodnímu právu jsou páčány lidmi, nikoli abstraktními bytostmi“¹⁵², zdůrazňuje Jackson, a vzhledem k jejich zákeřnosti a bestialitě by bylo proti veškerým zásadám spravedlnosti, kdyby takové zločiny zůstaly bez trestu. Jacksonův zástupce, Telford Taylor, v závěrečné řeči vyzdvihuje, že „zde nemůžeme napravit dějiny, ale můžeme se snažit o to, aby byly psány podle pravdy“.¹⁵³

Již po první světové válce došlo k pokusu potrestat její viníky a pachatele zločinů spáchaných v jejím průběhu. Ke stíhání císaře Viléma II. za rozpoutání války ovšem nedošlo, protože mu Nizozemí poskytlo azyl a odmítlo jej vydat, a lipské procesy proti německým válečným zločincům dopadly nezdarem (v jejich rámci bylo potrestáno jen naprosté minimum pachatelů). Přesto představují ustanovení Versailleské mírové smlouvy, týkající se potrestání odpovědných osob, jistý precedens, na nějž bylo možné navázat. Již neplatilo právo suveréna kdykoli sáhnout k válce jako prostředku mezinárodní politiky, císař Vilém II. měl být souzen za rozpoutání světového konfliktu. Zákaz útočné války pak výslovně zakotvil Briand-Kelloggův pakt z roku 1928. Nejednalo se o protiprávní zvůli vítězných mocností, ale o snahu potrestat osoby, které se dopustily nejzávažnějších porušení mezinárodního práva.

Přestože agrese nebyla v závazném mezinárodněprávním dokumentu výslovně označena za zločin, je nutné přihlídnout k evolutivnímu rozvoji mezinárodního práva a k okolnosti, že meziválečné společenství se zakládalo (v protikladu k dřívějšímu mezinárodnímu řádu umožňujícímu *ius ad bellum*, právo vést válku) na zásadách mírové spolupráce, odsuzující útočnou válku jako porušení mezinárodněprávního řádu (po první světové válce se začaly rozvíjet normy *ius contra bellum*, zakazující použití ozbrojené síly). Velmoci se po skončení druhé světové války nesměly dopustit stejné chyby a umožnit nepotrestání osob odpovědných za světový konflikt. Vzhledem k tomu, že by vnitrostátní justice s největší pravděpodobností nezaručila dostatečný postih pachatelů (jak ukázaly lipské procesy po první světové válce), bylo

¹⁵² Thomas Darnstädt, Die Neuordnung der Welt, in Der Spiegel 43/2006, str. 161.

¹⁵³ Klaus Kastner, Das Internationale Militärtribunal 1945 – 1946, Die juristische Basis („Nürnberg als Rechtsfrage“), in http://www4.justiz.bayern.de/olgn/imt/verf/kastner_np_langtext.htm, 29.5.2007, str. 10.

nutné postupovat společnými silami a vytvořit orgán mezinárodní justice, před nímž by byl veden proces, který by jednoznačně odsoudil nacistické zločiny a měl odstrašující účinky pro budoucnost, aby k takovým zločinům už napříště nedošlo.

Přes kritiku, která byla vůči norimberskému procesu zejména německou odbornou veřejností vznesena (kritizována byla např. skutečnost, že někteří z tvůrců Statutu poté působili v roli žalobců a soudců – na tvorbě Statutu se podílel hlavní žalobce USA Jackson i soudci Nikitčenko a Falco, což bylo podle obhájců v norimberském procesu v rozporu se zásadou dělby moci, obhájci dále namítali porušení zásady zákazu retroaktivity trestní sankce, o níž bylo pojednáno v souvislosti s jednotlivými skutkovými podstatami, a vnášeli argument *tu quoique*), nelze než vyzdvihnout, že norimberský tribunál znamená významný posun směrem k nastolení vlády práva v mezinárodním společenství, k rozvoji mezinárodního práva stanovením individuální odpovědnosti politiků a vrchních velitelů armády za zločiny podle mezinárodního práva a představuje rovněž součást vypořádání se s nacistickou minulostí, objasnění nacistických zločinů a alespoň částečné zadostiučinění obětem nacistického režimu.

V centru pozornosti této práce stála otázka, do jaké míry ovlivnily jednotlivé právní řády států stojících u zrodu norimberského tribunálu jeho zřizovací listinu, tj. Statut, a samotný proces. Jednání o podobě Statutu byla složitá, neboť zúčastněné státy měly nejen rozdílné představy, ale také odlišné právní tradice. Zatímco právní řády Spojených států amerických a Velké Británie vycházely z angloamerického právního okruhu, francouzské právo a právo ruské, resp. tehdejší sovětské patří do systému kontinentálního práva. Spojenci tak stáli před nelehkým úkolem, jednotlivé právní tradice skloubit a sjednat pravidla pro funkční a spravedlivé řízení. Že se podařilo nalézt a přijmout kompromis, svědčí o pevném odhodlání zástupců velmocí uspořádat společný proces a nenechat viníky druhé světové války bez trestu. Nutno podotknout, že myšlenka konání procesu nebyla sdílena od počátku všemi představiteli antihitlerovské koalice. Velká Británie byla až do konference v San Franciscu na jaře roku 1945 proti soudnímu stíhání německých čelních představitelů (preferovala popravu hlavních válečných zločinců bez soudu, proces by byl podle názoru zástupců Velké Británie zdoluhavý a obtížně realizovatelný a obžalovaní by

jej mohli zneužít k propagaci svých myšlenek). Také ve Spojených státech musela proběhnout vnitropolitická diskuse, než převážil názor, že nejlepším způsobem potrestání zločinců bude jejich odsouzení na základě řádného procesu. Stimsonův koncept procesu zvítězil nad Morgenthauovým plánem poprav bez soudu. K řešení cestou procesu se přiklonil i Sovětský svaz a Francie.

O vlastní realizaci soudního řízení se pak zasadil především Robert H. Jackson, podporovaný prezidentem Trumanem a jím rovněž jmenovaný hlavním žalobcem USA v budoucím procesu. Právě jeho zásluhou (a zásluhou jeho týmu, k němuž patřil např. i Murray Bernays, původní navrhovatel konceptu „spiknutí“ a stíhání nacistických organizací) dominovaly Statutu i procesu prvky angloamerického právního okruhu. Jedním z nejvýznamnějšího přínosu Spojených států procesu bylo prosazení skutkové podstaty agrese do Statutu. Pro Američany byla právě tato skutková podstata nejdůležitější. Neměl být stíhán jen způsob vedení války v rozporu se zákony a obyčeji válečného práva (tj. válečné zločiny) a zločiny páchané na civilním obyvatelstvu včetně holocaustu (tj. zločiny proti lidskosti), ale mělo být odsouzeno především rozpoutání útočné války, které porušovalo mezinárodní právo. Zásluhou Jacksonovy neoblomnosti se dostala agrese mezi skutkové podstaty a body obžaloby tribunálu.

Americké straně se také podařilo prosadit „spiknutí za účelem rozpoutání útočné války“ jako samostatný bod obžaloby. Tento koncept, typický pro angloamerické právo, byl kontinentálnímu právnímu okruhu neznámý. Rovněž stíhání organizací bylo přínosem angloamerického systému, i o tomto návrhu proběhly mezi Spojenci bouřlivé diskuse. Dalším z markantních prvků anglosaské právní tradice, který se uplatnil v norimberském procesu, byl samotný charakter řízení s uplatněním akuzační (obžalovací) zásady, s výrazně kontradiktorním typem procesu (majícím povahu sporu mezi žalobcem a obžalovaným, resp. jeho zástupcem), s důležitou rolí obžaloby a obhajoby, která se uplatňuje především v křížovém výslechu, naprosto nezvyklém pro kontinentální právní prostor. V tomto typu výslechu vyslýchají strany řízení své svědky a v tzv. protivýslechu svědky protistrany. V kontinentálním procesu vyslýchá svědky soud. V norimberském procesu se uplatnila i další zásada typická pro angloamerický proces, totiž že je

úlohou obhájce zajistit veškeré důkazy ve prospěch obžalovaného. Obžalovaný může vystupovat před soudem v roli svědka, svědčit ve svůj prospěch, a to pod sankcí křivé výpovědi. Také znalci vypovídají před soudem v roli svědka, resp. jsou vyslýcháni stranami řízení, což jsou opět prvky anglosaského řízení, nezvyklé pro kontinentální Evropu. Velkým přínosem angloamerického procesu je také důraz na práva obžalovaného a zajištění spravedlivého procesu (*fair trial*).

Čistý angloamerický způsob řízení byl ale do značné míry modifikován kontinentálními prvky. Asi nejvýraznějším projevem kontinentálního vlivu byla skutečnost, že se v norimberském procesu uplatnil soudcovský a nikoli porotní systém (v angloamerickém systému rozhoduje o vině porota a soud pak ve druhé fázi řízení vyměří trest, v norimberském procesu rozhodli soudci o vině i trestu). Role soudce byla oproti angloamerickému systému v norimberském procesu posílena, stejně jako v kontinentálním právu disponoval soudce vyšetřovacím právem za účelem zjištění materiální pravdy (i když důkazy ve prospěch obžalovaných museli vyhledávat obhájci), soudci mohli vyžadovat provedení určitých důkazů nebo předložení listin, mohli se aktivně zapojovat do křížového výslechu, nebyli pouhými arbitry jako v čistě anglosaském typu procesu.

Dalším z přínosů kontinentálního práva byla skutečnost, že obžalovací spis musel obsahovat přesný popis skutků, pro něž je obžalovaný stíhán, včetně listin, které tyto skutky dokládají. Naopak pod vlivem angloamerického procesu nemusel obžalovací spis zahrnovat veškerý důkazní materiál, ten mohl být vyhledáván ještě v průběhu procesu. Co se týká sovětského vlivu na proces, nutno podotknout, že nebyl tak výrazný, jak by si sovětská strana přála. Sověti prosazovali co nejkratší proces s trestem smrti pro všechny obžalované. Se zakotvením trestu smrti ve Statutu souhlasili i západní Spojenci, trvali ovšem na presumpci nevinu a na odsouzení až na základě usvědčení, přičemž trest měl být úměrný závažnosti a rozsahu spáchaných trestných činů (přihlédnuto mělo být i k polehčujícím okolnostem), a tak vedle trestu smrti bylo možné odsoudit k trestu odnětí svobody (v rozsahu 10 let až doživotí), tři obžalovaní byli dokonce zproštěni obžaloby. Za účelem zrychlení řízení bylo možné, aby soud odmítl provedení důkazů, které nepovažoval za relevantní pro projednávání případu. Toto řešení ovšem umožňuje i angloamerický typ řízení, a tak jej nelze

označit za „sovětský prvek“ řízení. Norimberský proces se zakládal na pravidlech spravedlivého řízení a nevykazoval znaky sovětského typu „monstrprocesů“, při nichž nebyla respektována práva obžalovaného a které vedly automaticky k odsouzení, a to k trestu smrti.

Má-li být zhodnocena vzájemná interakce rozdílných právních tradic, je nutné vyzdvihnout převahu angloamerických prvků, jejichž prosazení bylo důsledkem dominance zejména americké strany při vyjednáváních, nicméně, jak bylo popsáno výše, také kontinentální právní okruh do značné míry ovlivnil podobu Statutu a norimberský proces. Jedná se o pozoruhodný kompromis, jehož přijetí lze považovat za jeden z velkých úspěchů dvacátého století. Norimberský tribunál a tzv. norimberská doktrína (tj. norimberské zásady, zformulované Komisí pro mezinárodní právo roku 1950) pak posloužily jako vzor pro budoucí orgány mezinárodní trestní justice (Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii, Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu i Mezinárodní trestní soud s univerzální jurisdikcí, založený Římskou smlouvou z roku 1998). Norimberský proces sehrál pro německé dějiny důležitou roli, představuje součást vyrovnání se s nacistickou minulostí.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Nürnberger Prozess gegen die Hauptkriegsverbrecher stellt eines der wichtigsten Ereignisse der deutschen Geschichte und einen Meilenstein in der Entwicklung des Völkerrechts dar. Wie der US-Chefankläger Robert H. Jackson in seiner berühmten Rede (seinem Eröffnungsplädoyer) hervorgehoben hat: „Die Untaten, die wir zu verurteilen und zu bestrafen suchen, waren so ausgeklügelt, so böse und von so verwüstender Wirkung, dass die menschliche Zivilisation es nicht dulden kann, sie unbeachtet zu lassen, sie würde sonst eine Wiederholung solchen Unheils nicht überleben. Dass vier große Nationen, erfüllt von ihrem Siege und schmerzlich gepeinigt von dem geschehenen Unrecht, nicht Rache üben, sondern ihre gefangenen Feinde freiwillig dem Richtspruch des Gesetzes übergeben, ist eines der bedeutsamsten Zugeständnisse, das die Macht jemals der Vernunft eingeräumt hat.“¹⁵⁴ Es sollte nicht mehr gelten, dass die Staatsmänner und Militärvertreter sich auf ihre Immunität berufen könnten. „Verbrechen gegen das Völkerrecht werden von Menschen und nicht von abstrakten Wesen begangen. Und nur durch Bestrafung jener Einzelpersonen, die solche Verbrechen begehen, kann den Bestimmungen des Völkerrechts Geltung verschafft werden,“ setzte Robert H. Jackson in seiner Rede fort.¹⁵⁵ Für die Verbrechen sollten nicht nur die direkten Täter, sondern auch die Männer der Feder verantwortlich gemacht werden, die solche Untaten befohlen haben.

Der Prozess sollte nicht nur der Bestrafung der Kriegsverbrecher dienen, sondern auch der Weiterentwicklung des Völkerrechts in der Richtung der Verankerung der individuellen Verantwortlichkeit für die Verbrechen gegen das Völkerrecht und der Verankerung der Strafbarkeit der Aggression. Frieden sollte durch das Recht gewährleistet werden: „Die Ordnung der Welt“ sollte nach den Grundsätzen des Rechts geschaffen werden. Ein weiteres Ziel des Nürnberger

¹⁵⁴ Eröffnungsplädoyer vom 21. November 1945, in Klaus Kastner, Die Völker klagen an. Der Nürnberger Prozess 1945 – 1946, Darmstadt 2005, S. 57.

Prozesses war die Dokumentation der Nazi-Verbrechen, die als ein abschreckendes Beispiel für die Zukunft dienen sollten. „Wir können hier nicht die Geschichte korrigieren, aber wir können danach trachten, dass sie wahrheitsgemäß geschrieben wird.“ hat in seinem Schlussplädoyer der stellvertretende US-Ankläger Telford Taylor hervorgehoben.¹⁵⁶

Bereits nach dem Ersten Weltkrieg kam es zu Versuchen, dessen Verantwortliche und Kriegsverbrecher zu bestrafen, aber ohne Erfolg. Der deutsche Kaiser Wilhelm II. befand sich im Asyl in den Niederlanden und eine Strafverfolgung gegen ihn, die der Versailler Vertrag vorgesehen hatte, war faktisch nicht möglich, weil die niederländische Königin es ablehnte, ihn auszuliefern. Nicht einmal die deutschen Offiziere und Soldaten, die Kriegsverbrechen begangen hatten, wurden bestraft. In den Leipziger Prozessen wurden nur zehn (aus der Liste von 895 Verdächtigten) verurteilt. Diese Prozesse haben gezeigt, dass die Alliierten die Bestrafung der Verantwortlichen nicht mehr der innerstaatlichen Justiz überlassen konnten. Insofern stellte der Nürnberger Prozess eine belehrte Anknüpfung an die Leipziger Prozesse dar.¹⁵⁷

„Der Weg nach Nürnberg“ war nicht einfach. Die Alliierten hatten verschiedene Vorstellungen, wie mit den deutschen Kriegsverbrechern nach dem Ende des Zweiten Weltkriegs umzugehen war. Die Briten wollten zuerst „insgesamt 50 bis 100 Hauptkriegsverbrecher auflisten, sie zu *World Outlaws* erklären und sie nach ihrer Festnahme und Identifizierung innerhalb von sechs Stunden erschießen“.¹⁵⁸ Erst während der Konferenz in San Francisco im Frühling 1945 gelang es den Vertretern der Vereinigten Staaten (wo vorher auch eine innerstaatliche Diskussion stattgefunden hatte), die britische Seite zu überzeugen, dass die beste Lösung ein Strafprozess wäre. Die Sowjets und Franzosen waren damit einverstanden. Der erste Schritt wurde so gemacht. Dann mussten noch die Details des Prozesses vereinbart werden, was gar nicht einfach war. Die Alliierten hatten

¹⁵⁵ Thomas Darnstädt, Ein Glücksfall der Geschichte, Der Spiegel 14/2005, S. 129.

¹⁵⁶ IMT-Protokolle, 22. Band, S. 340.

¹⁵⁷ Näher zu diesem Thema: Gerd Hankel, Die Leipziger Prozesse. Deutsche Kriegsverbrecher und ihre strafrechtliche Verfolgung nach dem Ersten Weltkrieg, Hamburg 2003.

¹⁵⁸ Klaus Kastner, Die Völker klagen an. Der Nürnberger Prozess 1945 – 1946, Darmstadt 2005, S. 21.

nicht nur verschiedene Vorstellungen, sondern auch verschiedene Rechtsordnungen. Während die Amerikaner und Briten vom angelsächsischen Rechtssystem ausgingen, gehörten die französische und die sowjetische Rechtsordnung zum kontinentalen Rechtskreis.

Gerade dem Aspekt der Einflüsse einzelner Rechtssysteme auf das Statut des Internationalen Militärtribunals in Nürnberg (d. h. auf das Gründungsdokument des Tribunals) und auf das Verfahren vor diesem Gerichtshof widmet sich diese Arbeit ausführlicher. Das Hauptverdienst der Amerikaner für den Prozess war die Verankerung des Straftatbestandes „Verbrechen gegen den Frieden“ im Statut. Während sich die anderen Alliierten gegen diesen Straftatbestand äußerten, setzten die Vereinigten Staaten die Strafbarkeit des Angriffskriegs durch. Das Verbot des Angriffskrieges wurde bereits im Briand-Kellog Pakt aus dem Jahre 1928 verankert, der als Rechtsgrundlage für die Verfolgung des Verbrechens gegen den Frieden diente. Als einen selbständigen Anklagepunkt, und zwar Nr. 1 (nicht aber als einen selbständigen Straftatbestand im Statut) setzten die Amerikaner „die Beteiligung an einem Plan oder einer Verschwörung zu einem Verbrechen gegen den Frieden“ durch. Das Konzept der „Verschwörung“ (*conspiracy*) war dem kontinentalen Rechtskreis ganz fremd. Auf diese Idee ist ein Jurist des Pentagons, Murray Bernays, gekommen und dessen Durchsetzung war das Verdienst des Chef-Anklägers Jackson. Die Idee war, eine große Zahl der Personen wegen ihres Anteils an einem gemeinsamen Plan, dem so genannten *Nazi Masterplan*, verfolgen zu können.

Weniger strittig war dann die Verankerung der „Kriegsverbrechen“, d. h. Verletzung der Gesetze und Gebräuche des Kriegs, die im Haager-Recht kodifiziert waren, und der „Verbrechen gegen die Menschlichkeit“, die an der Zivilbevölkerung aus rassistischen, religiösen und politischen Gründen begangen wurden. Gerade im Rahmen dieses Straftatbestandes wurde der Holocaust verfolgt, aber mit gewissen Einschränkungen: es wurden nur die Verbrechen bestraft, die an der nicht-deutschen Bevölkerung während der Kriegszeit begangen wurden.¹⁵⁹ Ein anderer Einfluss des angloamerikanischen Rechtskreises bestand in der Verfolgung von Organisationen.

¹⁵⁹ Der Holocaust an der deutschen jüdischen Bevölkerung wurde in den Nachfolgeprozessen und in der Vorkriegszeit verfolgt.

Auch dieses Konzept war den kontinentalen Alliierten fremd. Es wurden folgende Nazi-Organisationen verurteilt und für verbrecherisch erklärt: das Korps der Politischen Leiter der NSDAP, die SS, die Gestapo und der Sicherheitsdienst, während die SA, die deutsche Reichsregierung und der Generalstab und das Oberkommando der deutschen Wehrmacht angeklagt, aber nicht verurteilt wurden.

Ein weiterer Beitrag des angelsächsischen Rechtssystems war der Charakter des Verfahrens als einer Kontradiktion, eines Rechtsstreits zwischen dem Ankläger und dem Angeklagten bzw. seinem Verteidiger. Dieses kontradiktorische Verfahren (*adversial system*) fand seine Ausprägung insbesondere im so genannten Kreuzverhör. Es ist nicht die Aufgabe des Richters selbst, sondern der Parteien im Rechtsstreit, d. h. der Anklagebehörde und der Verteidigung, die Zeugen zu verhören, zuerst ihre eigenen Zeugen und dann die Zeugen der Gegenseite. Die Anklagebehörde fängt an. Die Ankläger tragen nur belastendes Material gegen die Angeklagten vor, nicht aber Entlastendes. Es obliegt allein der Verteidigung, die Gegenbeweise beizubringen. Der Angeklagte kann selbst als Zeuge aussagen, was im kontinentalen Rechtssystem nicht üblich ist. Auch die Sachverständigen sagen als Zeugen aus.

Nach dem Einfluss des kontinentalen Modells spielten auch die Richter in Nürnberg eine wichtige Rolle – man geht vom richterlichen System aus, nicht vom angelsächsischen Modell des Schwurgerichts. Die Richter entscheiden sowohl über die Schuld, als auch über die Strafe. Sie können die Ausführung gewisser Beweise anordnen, sie können auch am Kreuzverhör teilnehmen und den Zeugen Fragen stellen, obwohl die wichtigste Rolle im Kreuzverhör die Parteien spielen. Aus dem kontinentalen Recht wurde auch die Bedingung übernommen, dass bereits die Anklageschrift alle Tatsachen enthalten muss, auf denen die Anklage beruht, mit allen dazu gehörigen Urkunden, auf denen sich die Anklage stützt. Aber es wurde nach den Grundsätzen des angloamerikanischen Prozesses – im Gegensatz zur kontinentalen Praxis – durchgesetzt, dass die Anklageschrift nicht sämtliches Beweismaterial enthalten muss. Ein weiteres Beweismaterial konnte auch im Laufe des Prozesses gesucht werden. Nach der kontinentalen Praxis z. B. konnten die Angeklagten eine uneidliche Erklärung am Ende des Prozesses abgeben.

Es hat sich ein Prozess nach den Grundsätzen des gerechten Verfahrens (*fair trial*) mit der Betonung der Prozessrechte der Angeklagten durchgesetzt, anders als die Sowjets gewollt haben (die sowjetischen Vertreter bevorzugten einen möglichst kurzen Prozess mit der Todesstrafe für alle Angeklagten). Der Nürnberger Prozess stellt eine bemerkenswerte Synthese von den angelsächsischen und den kontinentalen Elementen dar. Die Unterschiede der verschiedenen Rechtssysteme wurden „durch Kompromisse wettgemacht, die zwar primitiv waren, sich aber als durchführbar erwiesen“.¹⁶⁰ Man kann die Vereinbarung über den Prozess in Nürnberg als einer der größten Erfolge der internationalen Politik des 20. Jahrhunderts betrachten. Das Internationale Militärtribunal diente als Vorbild für die neuesten Gerichtshöfe der internationalen Strafgerichtsbarkeit, für das Jugoslawien-Tribunal, das Tribunal für Ruanda und den Internationalen Strafgerichtshof in Den Haag. Der Nürnberger Prozess spielt auch eine große Rolle für die Geschichte Deutschlands, er stellt einen Bestandteil der Auseinandersetzung mit der Nazi-Vergangenheit dar.

¹⁶⁰ Telford Taylor, Die Nürnberger Prozesse, Hintergründe, Analysen und Erkenntnisse aus heutiger Sicht, 2. Auflage, München 1994, S. 87.

Seznam primárních pramenů:

Strafgesetzbuch der Russischen Sozialistischen Föderativen Sowjet-Republik vom 22. November 1926, übersetzt von Wilhelm Gallas, Berlin und Leipzig 1931.

Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich vom 15. Mai 1871 (RGBl. S. 127).

Militär-Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich vom 20. Juni 1872.

Code d'instruction criminelle de 1808.

London Agreement of August 8th 1945.

Charter of the International Military Tribunal.

Rules of Procedure of 29 October 1945.

Indictment against Hermann Goering et. al.

Judgment of the International Military Tribunal for the Trial of German Major War Criminals.

Justice Jackson's Report to the President on Atrocities and War Crimes; June 7, 1945.

St. James Agreement; June 12, 1941.

The Hague Conventions.

Hossbach Memorandum; November 10, 1937.

Kellogg-Briand Pact and Associated Documents.

Moscow Conference; October 1943.

Nazi-Soviet Non-Agression Pact.

Program of the National Socialist German Workers' Party (NSDAP).

The Treaty of Versailles; June 28, 1919.

Seznam použité literatury:

- Karolína Adamová – Petr Bělovský – Jaromír Císař – David Falada – Záboj Horák – Vladimír Kindl – Dragutin Pelikán – Radim Seltenreich – Michal Skřejpek – Jiří Raimund Tretera, *Dějiny evropského kontinentálního práva*, Praha 2004.
- Hervé Ascensio – Emmanuel Decaux – Alain Pellet, *Droit international pénal*, Paris 2000.
- Yves Beigbeder, *Judging War Criminals, The Politics of International Justice*, New York 1999.
- Wilbourn E. Benton – Georg Grimm (ed.), *Nuremberg, German Views of the War Trials*, Dallas 1955.
- Heinz Boberach, *Das Nürnberger Urteil gegen verbrecherische Organisationen und die Spruchgerichtsbarkeit der Britischen Zone*, Koblenz, ZNR 12 (1990).
- Dagmar Císařová – Karel Hasch – Jiří Jelínek – Václav Mandák – Vlastimil Matula – Antonín Růžek – Zdeněk Sovák – Jan Štěpán, *Trestní právo procesní*, Praha 1999.
- Thomas Darnstädt, *Ein Glücksfall der Geschichte*, in *Der Spiegel* 14/2005.
- Thomas Darnstädt, *Das Weltgericht*, in *Der Spiegel* 42/2006.
- Thomas Darnstädt, *Die Neuordnung der Welt*, in *Der Spiegel* 43/2006.
- Ferdinand Feldbrugge, *The Federal Criminal Law of the Soviet Union*, Leyden 1959.
- George Ginsburgs, *Moscow's Road to Nuremberg. The Soviet Background to the Trial*, The Hague, Boston, London 1996.
- Gerhard E. Gründler – Arnim v. Manikowsky, *Das Gericht der Sieger. Der Prozeß gegen Göring, Heß, Ribbentrop, Keitel, Kaltenbrunner u. a.*, Hamburg 1967.
- Gerd Hankel, *Die Leipziger Prozesse. Deutsche Kriegsverbrechen und ihre strafrechtliche Verfolgung nach dem Ersten Weltkrieg*, Hamburg 2003.
- Klaus Kastner, *Die Völker klagen an. Der Nürnberger Prozess 1945 – 1946*, Darmstadt 2005.
- Michael R. Marrus, *The Nuremberg War Crimes Trial*, Boston, New York 1997.

Christiane Nill-Theobald, Defences bei Kriegsverbrechen am Beispiel Deutschlands und der USA, Freiburg im Breisgau 1998.

Dragutin Pelikán, Dějiny ruského práva, Právo a společnost, Praha 2000.

Peter Reichel, Vergangenheitsbewältigung in Deutschland. Die politisch-justizielle Auseinandersetzung mit der NS-Diktatur nach 1945, Bonn 2003.

Harald Christian Scheu, Problematika judiciálních mechanismů v současném mezinárodním právu, Praha 2005.

Friedrich Christian Schroeder – Dragutin Pelikán – Karel Václav Malý, Tři studie z novodobých dějin ruského práva, Praha 1994.

Pavel Šturma, Mezinárodní trestní soud a stíhání zločinů podle mezinárodního práva, Praha 2002.

Telford Taylor, Die Nürnberger Prozesse, Hintergründe, Analysen und Erkenntnisse aus heutiger Sicht, 2. Auflage, München 1994.

Robert K. Woetzel, The Nuremberg Trials in International Law with a Postlude on the Eichmann Case, New York 1962.

A dále internetové odkazy, citované průběžně.

Poděkování:

Chtěla bych na tomto místě poděkovat panu prof. PhDr. Jiřímu Peškovi, CSc. za odborné vedení mé práce, za cenné podněty během diplomového semináře a při konzultacích k diplomové práci. Rovněž bych panu profesorovi ráda poděkovala za jeho vstřícnost, lidský přístup a podporu v průběhu celého studia.

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracovala samostatně a že jsem v ní citovala použité prameny a literaturu.

V Praze dne 21. května 2007

.....

Dagmar Černá